

KOVÁCS MÁTÉ

A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában¹

(Első közlemény)

I. BEVEZETÉS

A magyar könyv- és könyvtárkultúra² a második világháború vége óta, különösen pedig a legutóbbi évtized során rendkívüli mennyiségi fejlődésen és minőségi változásokon ment át. A könyv- és lapkiadás, a nyomdászat, a papírgyártás és papírellátás, a könyvművészet, a könyv- és lapterjesztés, valamint a könyvtárak alapvetően újjáformálódtak, célkitűzésben és tartalomban, szervezetben és működésben egyaránt.

E gyökeres átalakulás és kiugró fejlődés minden ízében szembevetően magán viseli a polgári kapitalista életformából a szocialista társadalom új életrendjébe való forradalmi átmenet jellemző jegyeit. Benne a polgári kapitalista könyv- és könyvtárkultúra összezugszorodása és megszűnése, ugyanakkor a helyébe lépő szocialista könyv- és könyvtárkultúra megerősödése és ugrásszerű forradalmi kibontakozása ment végbe. Jelentőségében ehhez fogható gyökeres változás a magyar írás-, könyv- és könyvtárkultúra csaknem évezredes történetében csupán két alkalommal fordult elő. Az egyik a kéziratosságról a könyvnyomtatásra való áttérés, a másik a nyomdászat kézműipari fokáról a nagyipari formákra való áttérés, vagyis a rendi társadalom könyv- és könyvtárkultúrájából a kapitalista társadalom könyv- és könyvtárkultúrájába való átmenet idején következett be.

A modern magyar könyvtártudomány³ egyik legsürgősebb és legfonto-

¹ Ez a tanulmány egy készülő monográfia eddigi eredményeinek megvitatás céljából összeállított vázlatos összefoglalása az új magyar könyv- és könyvtárkultúra fejlődésének másfél évtizedes (1945—1959) évfordulója alkalmából.

² E többszörösen összetett kifejezés — jobb híján — annak a társadalmi gyakorlatnak a jelölésére szolgál, amely az adott fejlődési fokon rendszerint lényegesnek, közérdekűnek és időszerűnek tartott, megrögzítésre és szűkebb-tágabb körben közlésre szánt tudattartalmak valamely elvont jelrendszerben, elsősorban írásban való megrögzítésében és többnyire nyomtatás útján történő közlésében, valamint társadalmi felhasználásában valósul meg. Az összetétel első két tagja az írásos-nyomtatásos közlésmód egymással szorosan összekapcsolódó és mégis világosan elhatárolódó fázisaira, tehát a folyamat belső tagolására és egyben ezek összetartozására utal. Az utolsó tag pedig a jelenségsorozat társadalmi folyamat jellegét kívánja jelölni. A megfelelő szűkebb értelemben a könyvkultúra, ritkábban az íráskultúra, olvasási kultúra és a könyvtárkultúra eddig is használatos volt. A folyamatok összetartozása szükségessé teszi az elnevezések összekapcsolását is.

³ A *könyvtártudomány* itt — tágabb értelemben — azoknak az elméleti és történeti ismereteknek összefoglaló jelölésére szolgál, amelyek az írással, olvasással, könyvvel, sajtóval és más kiadvánnyal, valamint a könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat jelenségeinek, folyamatainak és tárgyainak módszeres vizsgálatából leszűrhetők. Ebben a tágabb értelemben a korszerű könyvtártudomány feladata e társadalmi gyakorlat folyamatainak egészében és összefüggéseiben való vizsgálata, vagyis ezek kialakulásának, lefolyásának, eredményeinek (termékeinek és intézményeinek), továbbá kölcsönös

sabb feladata, hogy az eltűnő régi, kapitalista és a születő új, szocialista magyar könyv- és könyvtárkultúra alapvető ellentéteit és azok okait, valamint a lefolyt küzdelem főbb mozzanatait és eredményeit megvilágítsa, e fejlődési szakasz tanulságait leszűrje, s könyv- és könyvtárkultúránk továbbfejlesztésben tudatosan és tervszerűen hasznosítsa. Ez a törekvése azonban csak abban az esetben vezethet eredményre, ha vizsgálódásait marxista társadalmi-történeti szemlélettel és módszerekkel a tárgy sajátos adottságainak megfelelően kísérli meg, ha tehát e korszak magyar könyv- és könyvtárkultúráját, mint társadalmunk egyik fontos, sokrétű és bonyolult folyamatát egészében, a maga belső összetartozásának megfelelően és társadalmi összefüggéseiben igyekszik elemezni és áttekinteni.

A korszerű tudományos vizsgálat eszerint két alapvető felismerés érvényesülését kívánja meg. Az egyik, hogy az írás-, könyv- és könyvtárkultúra a társadalmi gyakorlat olyan folyamata, amelyet alapvetően a tudattartalmak írásos-nyomatásos közlésmódjának⁴ sajátos adottságai különböztetnek meg minden más társadalmi folyamattól, s amelyben a közlésre szánt tudattartalmak az írásbeli kifejezéstől kezdve, a kiadói és nyomdai tevékenységek során, a papírellátáson, a kiadvány művészi eszközökkel való megjelenítésén, a könyv- és lapterjesztésen keresztül, a könyvtárak munkájáig minden mozzanat szorosabban-lazábban összefügg egymással. A másik pedig az, hogy az írás-, könyv- és könyvtárkultúra, mint a társadalom életmegnyílvá-

összefüggéseinek és társadalmi hatásának elemzése, valamint az elért elméleti és történeti ismeretek elvszerű rendszerezése. Ez a vizsgálódás szükségképpen kiterjed az írásművek tartalmának egyes általános jellemzőire is (pl. a tartalom jellege és színvonala szerinti megoszlására stb.), de természetesen nem mélyed bele a tartalom szaktudományi elemzésébe és értékelésébe. Ez az egyes tudományágak feladata. A szűkebb értelemben vett könyvtártudományi szakkutatás viszont e jelenségek, ill. folyamatok közül elsősorban csak azok vizsgálatát tartja fő feladatának, amelyek a könyvtárakkal, ezen belül is a szocialista könyvtárakkal összefüggő társadalmi gyakorlat közvetlen alkotó elemének tekinthetők.

⁴ A közlésmódok közvetlenek (természetesek) vagy közvetettek (technikaiak). A közvetett, technikai közlésmódok, így az írás (és más elvont jelrendszerek, pl. hangjegy, grafikon) és a nyomtatás, a hangrögzítés és a hangközvetítés (hanglemez, magnetofon, rádió) vagy a képrögzítés és a képközlés (filmszalag, televízió), valamint ezek különféle egybekapcsolásai (pl. hangos színes filmszalag, esetleg feliratokkal), a természetes, közvetlen közlésmódokkal, így a beszéddel, énekkel, mozdulattal vagy valamely tárgy bemutatásával szemben egyre nagyobb és a jövőben még tovább növekvő szerepet töltenek be az emberiség életében és fejlődésében. Az írást évezredekkel, a nyomdászatot évszázadokkal, a hang- és képrögzítést és -közlést évtizedekkel ezelőtt az emberiség azért hozta létre, hogy a közlésre szánt tudattartalmak maradó megőrkítésével, ill. a közlés körének rendkívüli kibővítésével és hatásfokának megsokszorozásával segítséget nyújtson az emberiségnek a közvetlen, természetes közlésmódok térbeli és időbeli korlátainak szétfeszítésében és leküzdésében. E közvetett technikai közlési módok egyre növekvő társadalmi és történeti jelentőségét éppen az adja meg, hogy mint a természet felett kivont győzelme egy-egy fontos mozzanata és folyamata hatékonyan fokozták és fokozzák az emberi fejlődés két alapvető tényezőjének: a munkának és a gondolkodásnak tudat és közösségformáló kihatásait. A közlendő és a közlésmód dialektikus kapcsolatából viszont következik az is, hogy e közvetett technikai közlésmódok nemcsak eszközjelleget hordozói az általuk rögzített, illetve közvetített tudattartalmaknak, hanem a maguk sajátos adottságainak megfelelően maguk is a bennük kifejeződő tudattartalmak formáló tényezőivé váltak és válnak. A közvetett technikai közlésmódokban — ezek körén belül az írásos-nyomatásos közlésmód segítségével — megvalósuló társadalmi folyamatok vizsgálatát tehát egyenként is, együttesen is a korszerű társadalomtudományi kutatás egyik fontos területének és feladatának kell tekinteni.

nulásainak egyike ugyanakkor szorosabban vagy lazábban, de szükségképpen dialektikus összefüggésben áll ma már a társadalom csaknem valamennyi más jelenségével, különösképpen a társadalom politikai és kulturális életével, gazdasági-technikai fejlődésével. Az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos adottságaiból következő elhatárolódás és ennek belső rendje, valamint a társadalom egészével való összefüggések tehát együttesen adják meg azt a korszerű szemléleti alapot, amelynek segítségével a könyv- és könyvtárkultúránkban a szocializmus építésének kezdeti szakaszában végbement forradalmi átalakítások felvázolása megkísérelhető.

A könyv- és könyvtárkultúra mint társadalmi folyamat lényegéből következők, hogy a jelzett két fő jellemzője közül a társadalmi összefüggések az elsődlegesek, az alapvető és meghatározó tényezők. Az írás-, könyv- és könyvtárkultúra fejlődése, mennyiségi és minőségi jellemzőinek alakulása, hanyatlása vagy módosulása az adott társadalom sajátos szükségleteinek és igényeinek a következménye, a társadalom mindenkori politikai, gazdasági és technikai, népesedési és művelődési viszonyaiból fakad. Az összefüggések azonban a társadalom általános törvényszerűségeinek érvényesülése következtében sohasem voltak és nem is lehetnek egyoldalúak és egyirányúak: a társadalomtól az írásos-nyomtatásos közlésmód felé mutatók. Az írás-, könyv- és könyvtárkultúra a maga sajátos adottságaival szükségszerűen többszörösen és sokrétűen befolyásolja a létrehozó társadalom fejlődését, különösen annak egyes vele szoros kapcsolatban lévő életmegnyilvánulásait.

Ez egyfelől abban mutatkozik meg, hogy az írásos kifejezés és a nyomtatás, a művek terjesztése és különféle céltudatosan rendszerezett gyűjteménye nemcsak megrögzíti, többszörözi, összegyűjti és megőrzi a közlésre szánt tudattartalmakat, hanem azokat az egymást váltó társadalmi rendszerekben, pl. a feudalizmustól a kapitalizmuson keresztül a szocializmusig folytonosan bővülő körben hozzáférhetővé is teszi, egyre növekvő hatásokkal szét is sugározza, s ezzel jelentős szerepet tölt be magának a társadalomnak a továbbfejlesztésében is, főként a társadalom politikai tudatának megerősítésében és általános művelődési színvonalának emelésében, a társadalmilag fontos munkák eredményesebbé tételében, különösen az ipari és mezőgazdasági termelés, ill. más jelentős gyakorlati tevékenység (közlekedés, kereskedelem stb.) segítségével, továbbá a tudományos kutatás támogatásában, valamint a nevelés és oktatás tudatformáló feladatainak szolgálatában is. Az adott társadalomban ebben a vonatkozásban az időszéri fejlődés éppen ekölcsönös egymásrahatások dialektikus egységében valósul meg.

Másfelől azonban ez a visszahatás abban nyilvánul meg, hogy az írásos-nyomtatásos közlésmód a tudattartalmaknak nemcsak hordozója, tehát nem csupán eszközi jelentőségű tényező, hanem a közlendő tartalom és a közlésmód kölcsönös egymásrahatásánál fogva a maga sajátos adottságainak és követelményeinek megfelelően egyben szükségszerűen alakítója is. Az írásműben általában is, a nyomtatásra készült írásműben, ill. kiadványban még inkább, a közlésre szánt tudattartalom és az írásos-nyomtatásos közlésmód lehetőségei szükségképpen dialektikus egységben egyesülnek. A közölt tartalom és a közlésmód adott fejlettségi foka tehát csak egymással szoros összefüggésben vizsgálható meg.⁵

⁵ Jól rávilágít erre a művelődés szóbeli és írásbeli fokának minőségben és mennyiségben megmutatkozó nagy különbsége. Még közelebb vihet az írásos-nyomtatásos közlésmód sajátos formáló követelményeihez és kihatásaihoz azoknak az általánosan

A folyamat másik lényeges jellemzője: az írásos-nyomtatásos közlésmód mint egységes folyamat egyes megjelenési szakaszainak összetartozása, belső rokonsága a társadalmi alapok és összefüggések természetének megvilágítása után már nem szorul bővebb bizonyításra. Lényegében valamennyi ugyanazokból az alapvető szükségletekből fakad. Mindegyik az írásos-nyomtatásos közlésmód iránti társadalmi szükségletek kielégítését⁶ szolgáló teljes folyamat egy-egy elmaradhatatlan szerves része. A könyv- és lapkiadás, a nyomdászat, a papírtermelés és ellátás, a könyv- és lapterjesztés, valamint a könyvtárak mint a folyamat többé-kevésbé önálló nagyobb egységei világosan elhatárolódnak egymástól, de ugyanakkor mint egy magasabb egység részei meghatározott sorrendben, láncszerűen kapcsolódnak is egymáshoz.⁷

Különösen szembetűnővé vált ez a belső rokonság és egymásrautaltság a szocialista könyv- és könyvtárkultúrában, ahol a kapitalista korszak zűrzavaros viszonyai és kapcsolatai után az állami könyv- és lapkiadás, nyomdászat, papírgyártás és -ellátás, a könyv- és lapterjesztés, valamint a könyvtárak külön-külön megteremtették a maguk elvszerűen végiggondolt és egyre inkább tervszerűen működő egységét, és most már az első alapozó esztendők elkerülhetetlen befelől fordulása után a legfontosabb egységek egyre világosabban felismerik a folyamat egészének egységét. Elvi tekintetben kitűnik ez abból, hogy pl. a szocialista társadalomban betöltendő feladatát egymástól többé-kevésbé függetlenül csaknem valamennyi részterület megközelítően azonos értelemben határozta meg: a szocialista társadalom új szükségleteinek tervszerű kielégítésében látja.⁸ Gyakorlati következményei pedig abban jelentkeztek, hogy a gyakorlat legszorosabban összetartozó részei közül kettőnek: a könyvkiadásnak és könyvtérjesztésnek a szervezeti összekapcsolása

elfogadott hagyományoknak e szempontból való elemzése, amelyek a jó írásmű megformálásával, tagolásával, nyelvi kifejezésével, stílusával összefüggően évezredek óta, nyomtatásával kapcsolatosan pedig évszázadok óta lényegében egyértelműen kialakultak. Az eredmények mint következmények közelebbről fényt deríthetnek az őket létrehozó alapvető okok természetére is.

⁶ Az emberiség történetében a tudattartalmak jelrendszerrel (írással) való rögzítése egymástól függetlenül is mindenütt (Egyiptom, Mezopotámia, Kína, Amerika) bekövetkezett, ahol a társadalmilag szükséges és hasznos ismeretek mennyisége meghaladta az emberi emlékező képességet, s ahol az ismeretek átvételében érdekelték száma vagy területi eloszlása nehézkessé vagy éppen lehetetlenné tette az ismeretek személyes átörökítését. Magasabb fokon lényegében hasonló társadalmi szükségletek hozták létre a könyvnyomtatást is.

⁷ A társadalom igénye mindig a kész írásműre, illetve a kész kiadvány egészére irányul. A kiadvány létrehozásával kapcsolatos tevékenységek elhatárolása (pl. kiadás, nyomdászat, papírgyártás, kötés stb.) tehát nem az igény természetéből folyik, hanem az egyszerű munkamegosztás következménye. A munkamegosztás azonban csak akkor lehet igazán eredményes, ha azzal az összetartozó, egymásra utalt tevékenységek tudatos összekapcsolása is együtt jár.

⁸ KÖRÖPCEI Béla: *Könyvkiadásunk tíz éve*. A Könyv. 1955. 5. sz. 200. l. A Magyar Grafika 1958. 6., ünnepi szám, amely a nyomdaipar államosításának tizedik évfordulója alkalmából jelent meg, több helyen is érinti a kérdést (pl. 529—530., 535—546., 679—685. l.). FÖLDI László: *Tíz esztendő eredményéről és feladatairól*. Papír- és Magy. Grafika. 1959. 1. sz. 1—5. l. ZALA Imre és PARCZER Ferenc: *Könyvtérjesztők kézikönyve*. Bp. 1955. 87—92. l. A Magyar Könyvtárosok I. Országos Konferenciája. Bp. 1953. 7—8. és 75—78. l. A SZOT elnökségének határozata az üzemi, szakszervezeti könyvtárak munkájáról. (TÓTH Árpád): *A szakszervezeti könyvtármunka*. Bp. 1957. 90—93. l.

máris megtörtént.⁹ Az egész folyamat belső egysége azonban — GUTENBERG és a humanista nyomdászok korához hasonlóan, de tartalmában alapvetően különböző minőségben és szervezetében sokkal magasabb fokon — csak akkor következhet be, ha a folyamat két fő területe: a könyvkultúra és a könyvtárkultúra elvi és szervezeti tekintetben is külön-külön is egésszé válik, s a kettő egymással állandó és intézményes kapcsolatban biztosítja a teljes feladatkör korszerű betöltését.

Mindezek összegezéseképpen tehát az új magyar könyv- és könyvtárkultúra e forradalmi fejlődési szakaszának megvilágításával kapcsolatban három feladat áll előttünk. Fel kell vázolnunk

- a) a társadalmi alapok, összefüggések és kihatások kiemelkedő tényezőit és mozzanatait,
- b) az új könyvkultúra fejlődésének legfőbb adatait, kérdéseit és eredményeit,
- c) az új könyvtárkultúra fejlődésének legfontosabb adatait, problémáit és eredményeit,

hogyan e három fő terület áttekintésével e szűkre szabott keretben legalább fő vonalaiban kirajzolódhassanak szocialista könyv- és könyvtárkultúránk közvetlen előzményei, forradalmi átalakulásának alapvető okai és leglényegesebb mozzanatai, további fejlődésének lehetőségei és távlatai.

II. TÁRSADALMI ALAPOK ÉS ÖSSZEFÜGGÉSEK

1. Az osztályviszonyokat és az osztályerők egymáshoz viszonyított mozgását a magyar társadalomban a XX. század vajúdo évtizedeiben elsőrenden három társadalmi osztály, helyesebben osztálycsoportosulás vagy osztályszövetség, tehát három különböző társadalmi rendszer és ennek megfelelően három világnézet érvényesülési törekvései és egymással folytatott küzdelmei határozták meg: a hatalmon lévő földbirtokosoké, nagytőkésé, tőkés polgárságé és gazdag parasztoké, a velük szemben a demokratikus átalakulásért küzdő radikális polgárságé és a velük tartó polgári radikális értelmiségieké, végül a dolgozók új, szocialista társadalmi rendjéért síkra szálló munkásoké, parasztoké s az őket támogató forradalmi értelmiségieké.

A földbirtokos-nagytőkés osztály és különféle szövetségei az 1848/49-i magyar polgári forradalom és nemzeti szabadságharc bukása következtében az 1867-i kiegyezéssel kerültek újból hatalomra. Uralmuk a Habsburgok és az Osztrák—Magyar Monarchia katonai erején és reakciós államhatalmán nyugodott, s a dolgozók széles tömegei előtt mindvégig ellenszenves volt. Hatalmuk először az első világháború végén átmenetileg (1918. okt. 31.—1919. aug. 1.), majd a második világháború végén, mint a német—olasz fasizmus szövetségesei, végképpen összeomlott. Lényegében a földbirtokos nemesség idejét

⁹ Még elvszerűbben járt és még messzebb ment ennél a szakszervezeti mozgalom, amely a Nyomda-, a Papíripar és a Sajtó Dolgozóinak Szakszervezetében elvszerűen egyesíti a nyomda- és papíripar, valamint a könyvkiadás és a sajtóvállalatok dolgozóit. Itt tehát a könyvtárak és a könyvterjesztés dolgozóinak kivételével a könyv- és könyvtárkultúra összes hivatásos munkatársai azonos szervezeti keretben tömörülnek. (TERÉNYI László: *Szakszervezetünk a dolgozók szolgálatában*. Magy. Grafika. 1958. 6. sz. VII. 1.)

múlt hagyományait és korszerűtlen életeszményeit igyekeztek összeegyeztetni a kapitalizmus lehetőségeivel és követelményeivel. Az általuk képviselt és fenntartott állami és társadalmi rendszer tehát az európai polgári demokráciákhoz képest is mindvégig elmaradott volt. Uralmuk idején a szellemi és anyagi erőforrások visszafojtása következtében a politikai, gazdasági és kulturális élet egyaránt a tengődés színvonalán mozgott: az ország teljesítőképességén jóval alulmaradt. Mindez szükségszerűen és pontosan tükröződik a földbirtokosok és nagytőkések hét és fél évtizedes uralmának könyv- és könyvtárkultúrájában is. Sőt főként hiányok és elmaradások formájában, pl. az olvasók viszonylag szűk körében, az egy főre eső könyvtermelés alacsony voltában és technikai elmaradottságában, a könyvtári rendszer és az egyes könyvtárak fejlettségében stb. mint hátrányos örökség a szocializmus kezdeti szakaszának fejlődésében is szükségszerűen erősen éreztette fékező hatását.

A *polgári demokratikus* átalakulásért folytatott küzdelem erői (haladó nemesek, polgárok, értelmiségiek) az 1848/49-i magyar polgári forradalom és szabadságharc bukása és az Osztrák–Magyar Monarchia állami és társadalmi rendszerének földbirtokos-nagytőkés vezetéssel történt kiépítése után meggyöngültek (1867), és a viszonylag kisszámú polgárság még kisebb valóban haladó radikális ellenzéki csoportjai — egy rövid átmeneti időszak kivételével (1918. okt. 31—1919. márc. 20.), az államvezetésben irányító tényezővé nem válhattak. A történelmi fejlődésben valójában a magát túlélte földbirtokos-nagytőkés uralom és a gyorsan fejlődő munkás-paraszt mozgalmak és hatalom malomkövei közé szorultak. Annál elhatározóbb volt e haladó, radikális polgárság életszemlélete és szerepe a kulturális életben, ahol az irodalomban, a művészetekben és a könyv- és könyvtárkultúrában is, így a könyvkiadásban, sajtóban, nyomdászatban és könyvkereskedelemben, valamint a könyvtárügyben is, a nyugati polgári törekvések magyarországi megfélelőjeként, európai viszonylatban is jelentős eredményeket értek el. E valószínű értékek mellett azonban a társadalmi gyakorlat egyes folyamataiban — így a könyv- és könyvtárkultúra egyes részeiben is — felütik fejüket a polgári dekadencia káros jelenségei is, pl. az üzleti szellem elburjánzása, a szellemi és technikai igénytelenség, a nyugati selejt és giccs akadálytalan beözönlése, sőt hazai továbbgyarapítása stb., amelyeket mint káros örökséget a szocializmus építése során csak szívós munkával lehetett visszaszorítani, s amelyek nem egy vonatkozásban máig ható tényezőknak bizonyultak.

A *munkások és dolgozó parasztok* száma, alapvető gazdasági szerepe és jelentősége, politikai öntudata, emelkedő műveltségi színvonala és mindezeknek megfelelően társadalmi súlya és lendítő ereje egyfelől az iparosodás fokozódása, másfelől a paraszti gazdaságok elaprózódása következtében évtizedről évtizedre növekedett, úgyhogy a két világháború között és a második világháború alatt már a magyar társadalom sajátos viszonyai között a túlnyomó többséget alkották. Ettől kezdve a több évtizedes mozgalmi nevelésben, nehéz küzdelmekben megedződött munkásság és szegény parasztság jelentette azt a társadalmi tömeget, amely számánál, munkája értékénél, marxista forradalmi hagyományainál és törekvéseinél, valamint műveltségénél fogva képes és alkalmas volt arra, hogy az ország politikai, gazdasági és kulturális irányítását átvegye.¹⁰ Ezt a Magyar Tanácsköztársaság megalapí-

¹⁰ Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint a proletárok, félproletárok a népesség 51%-át, a középrétegek 38,8%-át, az uralkodó osztályok (tőkés, földbirtokosok, kulákok) 8,1%-át tették ki. KOROM Mihály: *A magyarországi fasizmus bukásának és a népi*

tásával (1919. márc. 21—aug. 1.) előbb átmenetileg, később a második világháború után szilárdan kézbe is vette. Végeredményben tehát e társadalmi osztályok sok évtizedes küzdelmeiből a munkásság és a vele szövetséges dolgozó parasztság a Szovjetunió segítségével győzelmesen került ki. Ezzel megnyílt előtte a lehetőség arra, hogy az ország gyökeresen új, szocialista életrendjének s benne könyv- és könyvtárkultúrájának korszerű kiépítését nagy lendülettel és kiemelkedő eredményekkel haladéktalanul megindítsa és sikerre vigye.

Ez a történelmi fordulat olyan mélyreható változást jelentett a magyar társadalom politikai, gazdasági és kulturális életében, amihez fogható a magyarság hazai történetében megelőzően csak a nomád törzsi-nemzetségi rendszer felszámolásakor és a helyébe lépő keresztény hűbéri államrend megalapítása idején (1001) következett be, s amit siker és következetesen radikális megvalósulás esetén csak az 1848/49-i polgári demokratikus forradalom és nemzeti szabadságharc közelíthetett volna meg. A dolgozók: munkások, parasztok, értelmiségiek társadalmi elsöpörte a teljesen elavult és kimerült nemesi földbirtokos-tökés uralmat (1945). Majd néhány év alatt gyors ütemben túlhaladta a polgári demokratikus törekvéseket is (1945—48). Végül a társadalom politikai, gazdasági és kulturális rendjét s benne az új olvasótábor új, szocialista könyv- és könyvtárkultúráját is a maga igényeinek, marxista—leninista forradalmi világnézetének és mozgalmi hagyományainak megfelelően igyekezett újjáformálni és az új társadalom ugrásszerűen megnövekedett igényeinek és szükségleteinek megfelelően kiszélesíteni.¹¹

2. Az osztálytagozódás és az osztályerők mozgása mellett, mint alapvető meghatározó tényező mellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a társadalom néhány további, az előzőkből következő jellemző adottságát, így főként az ország lakosságának általános népesedési, gazdasági-technikai és művelődési viszonyait sem, mert ezek egyenként és együttesen lényegesen befolyásolják s egyben konkrétan meghatározzák a társadalom könyv és könyvtár iránti szükségleteinek, tehát az olvasótábor alakulásának és összetételének, valamint a szocialista könyv- és könyvtárkultúra társadalmi szerepének és jelentőségének alakulását. Közelebbről ezek határozzák meg a könyvvásárlók és a könyvtárakat használók igényein keresztül a kiadványok tartalmát és tartalom szerinti megoszlását, tartalmi, technikai és művészi színvonalát, a könyvterjesztés és könyvtári hálózatok rendszerének kialakulását és szétszórásának határfokát stb. E sajátos körülmények döntően hozzájárulnak ahhoz, hogy végeredményben a szocialista könyv- és könyvtárkultúrának az alapvető és lényegében minden szocialista országban közös adottságai mellett hazánkban bizonyos vonatkozásokban sajátos jellege alakuljon ki.

demokratikus forradalom érelődésének kérdéseire. Párttört. Közl. 1957. szept. — Az 1949. évi népszámlálás 6. Foglalkozás-statisztikai eredmények. 50. l.

¹¹ RÉVAI József: *Marxizmus, népiesség, magyarság.* Bp. 1948. 2. kiad. 79—93., 109—126., 132—146., 165—197., 313—317., 339—346., 357—373. l. BALÁZS Béla: *A középrétegek szerepe társadalmunk fejlődésében.* Bp. 1958. *A magyarországi munkásmozgalom 1848—1917-ig.* Bp. 1957—58. SIMON Péter: *A századjorduló földmunkás- és szegény-paraszt mozgalmi 1891—1907.* Bp. 1953. 1—276. l. SÁNDOR Vilmos: *A nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900.* Bp. 1954. NEMES DEZSŐ: *A népi Magyarország fejlődése 1945—1960.* Magyar Tudomány. 1960. 5—6. sz.

E népesedési, gazdasági-műszaki és művelődési adottságok közül egyesek szükségképpen *ösztönzően*, mások *hátráltatóan* hatottak a magyar szocialista könyv- és könyvtárkultúra kibontakozására. Ösztönzően befolyásolta a fejlődést elsősorban a munka jellegének és a települési viszonyoknak bizonyos megváltozása, a nemzeti jövedelem s az átlagos egyéni jövedelem növekedése, a keresők számának és műveltségi színvonalának emelkedése, az átlagos életkor meghosszabbodása és a nők társadalmi helyzetének jelentős javulása, a munkaidő csökkenése és az élet technikai színvonalának javulása stb.

A *munka* jellege, testi, szellemi követelményei, ember- és társadalomformáló, életforma kialakító hatásai a szocializmus felé haladó társadalom viszonyai között alapvetően megváltoztak és előreláthatóan a továbbiakban egyre gyorsuló ütemben lényegbe vágóan átalakulnak. Így mindenekelőtt a kereső foglalkozásúak száma az eltartottakéhoz képest, különösen újabban, szembetűnően növekvőben van. Ezen belül az iparban foglalkoztatottak száma erőteljesen emelkedik a más foglalkozásúakhoz viszonyítva. A munkaidő, főként az iparban a korábbi évtizedekhez képest számottevő mértékben csökkent, és minden területen további csökkenése várható. Végül ezzel jobbra párhuzamosan a városokba való tömörülés is tovább fokozódott. Mindezek egyenes következményeként gyors ütemben nőtt a személyes szükségleteikről és igényeikről önállóan gondoskodni tudók aránya. Gyorsan emelkedett a többretű életismeretet nyújtó, nagyobb mozgási szabadságot és magasabb szakismeretet megkívánó és az új típusú embert nevelő ipari foglalkozások száma és viszonylagos súlya. Mindent összevéve tehát az önálló kereset és a több szabad idő, az ipari munka és a városi élet gazdagabb lehetőségeivel — ezen belül a könyvvel és a könyvtárakkal is — az ország lakosságának évről évre növekvő tömegei élhetnek és élnek is. Számszerűen jól szemléltetik ezt a folyamatot a következő adatok:¹²

Év	Iparban, ill. mezőgazdaságban dolgozott		Városban, ill. községben élt	
	a keresők közül százalékban			
1920.....	19,2	56,7	35,3	64,7
1941.....	24,7	47,8	38,3	61,7
1957.....	30,5	44,5	40,3	59,7

A nemzeti jövedelem, a foglalkoztatott dolgozók száma és az egy keresőre eső *átlagos jövedelem* értéke az elmúlt évek során fokozatosan emelkedett. Például a nemzeti jövedelem az 1949. évit 100-nak véve, 1958-ban 191.¹³ Az összes foglalkoztatottak száma viszont 1949-ben 1 818 000, 1958-ban 2 888 000, az egy keresőre eső átlagos jövedelem pedig az 1949. évit 100-nak véve, 1958-ban 169.¹⁴ Ebből és a megfigyelt családok statisztikai adataiból együttesen kitűnik, hogy a kulturális igények kielégítésére s ezek között a könyvvásárlásra fordítható vásárló alap két irányban is bővült: évről évre

¹² Magyar Statisztikai Zsebkönyv. Bp. 1958. 15. l., ill. Magyar Statisztikai Értesítő. Bp. 1923. 15. l. és 1943/46. 21. l., A nők helyzete régen és most. Statisztikai Időszaki Közlemények. 32. köt.

¹³ Magyar Statisztikai Zsebkönyv. Bp. 1959. 41. l.

¹⁴ Uo. 1959. 155., ill. 158. l.

több dolgozó s egyenként is és viszonylag is többet áldozhatott szükségleteire, egyebek között művelődésre, ezen belül különösen könyvek vásárlására. Teljesen igazolják ezt a könyveladás és a könyvvásárlás adatai is. Ezek szerint a könyv kiskereskedelmi forgalma 1951-ben 143 millió Ft-ot, 1958-ban pedig 381 millió Ft-ot tett ki. Vagyis a könyveladás emelkedése nemcsak lépést tartott a jövedelem tíz év alatt bekövetkezett növekedésével (69%), hanem nyolc év alatt mintegy 100%-kal túl is haladta azt (140%). Más oldalról a munkás, alkalmazotti és paraszt háztartások művelődést szolgáló kiadásai 1955-höz viszonyítva 1958-ban 80%-kal növekedtek, s ezen belül a könyvvásárlásra fordított összegek a könyveladás adataival egybehangzóan 142%-kal emelkedtek.¹⁵

Az általános műveltségi színvonal az alsó-, közép- és felsőfokú iskolai végzettség megszerzésének növekedésével, valamint a kulturális értékek társadalmi felhasználásának itt eddig ismeretlen kiszélesítésével (művelődési otthonok, múzeumok, mozik, hangversenyek stb.) nagy mértékben javult, ami összhafásában szükségképpen a kiadványok és könyvtárak iránti érdeklődés fokozódását idézte elő, tekintettel arra, hogy a kulturális élet különféle területei végső hatásukban rendszerint kölcsönösen támogatják egymást (pl. a könyv és film, a könyv és a színi előadás, a könyv és a múzeum vagy kiállítás stb.). Az iskolázottság pl. így fejlődött:¹⁶

Év	Egyetemet vagy főiskolát	Közép- iskolát	Általános iskola VIII. osztályát	Írni-olvasni nem tud
	végzettek számának %-a			%
1920.....	1,7	4,2	11,2	15,2
1941.....	1,8	5,1	14,9	7,6
1949.....	1,9	5,9	20,6	6,0
1958.....	2,6	8,4	29,0	...

A művelődés más területeinek fejlődését és társadalmi hatásfokának rohamos emelkedését pedig a következő legfontosabb adatok szemléltetik:¹⁷

Művelődési ág	1935	1950	1953	1958
Művelődési otthonok	—	433	1858	1961
Mozik	599	1459	2752	4359
Mozilátogatók (millió)	18,5	47,1	70,2	131,0
Rádióelőfizetők	352,9	619,5	1079,6	1962,7
Múzeumi és kiállítási látogatók (ezer)	791,6	—	1954: 2076,3	2772,0

¹⁵ *Belkereskedelmi adatok 1950—1956.* Statisztikai Időszaki Közlemények. 2. köt. Népszava, 1959. május 1. 1. 1. *Munkás-, alkalmazotti és paraszti háztartások jövedelme és fogyasztása 1958-ban.* Statisztikai Időszaki Közlemények, 30. köt. 23. 1.

¹⁶ *Magyar Statisztikai Zsebkönyv.* Bp. 1959. 14. 1.

¹⁷ *Magyarország városainak és községeinek kulturális helyzete. 1957. év.* Statisztikai Időszaki Közlemények. 13. köt. 25. 1. *Magyar Statisztikai Zsebkönyv.* Bp. 1958. 219. és 224. 1., ill. Bp. 1959. 214., 218. és 219. 1.

E három alapvető ösztönző adottság mellett a részletek vizsgálatánál számításba kell még venni olyan kedvező jelenségeket, mint az átlagos életkor megnövekedése, ami 1920-ban 40,4 év, 1955-ben 64,7 év volt: vagy mint a közlekedés és postai szolgáltatások javulása (1937-ben 2462, 1958-ban 3120 postahivatal, ill. postafiók működött), ill. a világítás, főként a faluvillamosítás gyors fejlődése (1945-ben 1262, 1958-ban 2610 községben volt villany), mert ez egyfelől jelzi a könyv- és könyvtár iránti igény kibővülésének egyes irányait és másfelől pedig megmutatja e szükségletek kielégítésének fokozásához nélkülözhetetlen technikai feltételek (korszerű világítás és szállítás stb.) megjavításának a lehetőségeit is.¹⁸

A társadalmi alapok és összefüggések főbb tanulságainak leszűrése azonban nem világítaná meg reálisan a könyv- és könyvtár iránti társadalmi igények alakulását, ha csak az ösztönző, előrevivő tényezők hatásait tartanánk szem előtt és nem vetnénk számot azokkal a hátráltató, visszahúzó adottságokkal is, amelyek szocialista könyv- és könyvtárkultúránk kifejlődését többé-kevésbé akadályozzák. Erre annál is inkább szükség van, mert végeredményben a fejlődést ezek az előre lendítő és hátráltató tényezők egymással harcolva együttesen alakítják ki.

A hátráltató tényezők közül elsősorban a települési viszonyok hátrányait, a mezőgazdaság szocialista átalakulásának kései meggyorsulását, a művelődés viszonylagos visszamaradottságát és a megszokotthoz való ragaszkodás maradványait kell kiemelni.

A *települési* viszonyok egyes hátrányai abban mutatkoznak meg, hogy a nagyobb városok peremterületein, a dunántúli és északi vidékeken meghúzódó sok apró faluban, az alföldi szétszórt tanya világban a lakosság könyvvel való korszerű ellátása ma még a művelődési autók és a guruló könyvesboltok ellenére is komoly nehézségekbe ütközik, pedig itt együttesen az ország népességének mintegy negyedrésze él.

A *mezőgazdaság szocialista átszervezésének*: a nagyüzemi gépesített gazdálkodás kialakításának egészen a legutóbbi évekig viszonylag lassú üteme azzal a hátránnyal járt, hogy mintegy másfélmillió egyéni mezőgazdasági kereső és ennél valamivel több eltartott családtag,¹⁹ vagyis az ország lakosságának közel egyharmada egészen a termelőszövetkezeti mozgalom 1958/59 telén megindult s azóta folytatódó fellendüléséig jórészt meghaladott munka- és életkörülmények között élt, és így szükségképpen kevésbé lehetett fogékony szocialista kultúránk — benne modern könyv- és könyvtárkultúránk — iránt, mint a fejlettebb szocialista élet- és munkaviszonyok között dolgozó ipari, mezőgazdasági és más keresők nagy többsége. A szövetkezeti parasztság pl. 1958-ban több mint egyharmaddal költött többet művelődésre, mint az egyéni parasztok.²⁰

A *művelődés* egészének bizonyos mértékű *visszamaradása* az ország politikai és gazdasági fejlődésének eredményeihez képest új, szocialista könyv- és könyvtárkultúránk terén is érezteti hatását. Fokozza ezt az a körülmény, hogy a kulturális élet maga is bizonyos mértékig az egyenlőtlen fejlődés jeleit mutatja. Egyes területei, így a könyv- és könyvtárkultúra is, ma

¹⁸ *Magyar Statisztikai Zsebkönyv*. Bp. 1958. 188. és 1959. 112. l.

¹⁹ *Statisztikai Évkönyv 1949—1955*. Bp. 1957. 57. l.

²⁰ *Munkás-, alkalmazotti és paraszti háztartások jövedelme és fogyasztása 1958-ban*. Statisztikai Időszaki Közlemények. 30. köt. 89. l.

még társadalmunk iránta megnyilvánuló igényeit viszonylag kisebb arányban képes kielégíteni, mint ahogyan művelődésünk egyes más, ez idő szerint fejlettebb ágai máris elláthatják a maguk feladatát.

Végül főként az idősebb korosztályokban ma még számottevő tényező a *maradtság*, a régi, idejét múlt életformákhoz, beidegzett szokásokhoz, elavult szemlélethez való ragaszkodás (pl. egyes megszokott szerzők, műfajok, kiadványfélések esetében), ami azonban a kialakulóban levő korszerű életkörülmények hatására fokozatosan feloldódik, a fejlődő újjal szemben lépésről lépésre háttérbe szorul. Mindenesetre a meglétével, különösen a másfél évtized első nagyobb részében, de kisebb mértékben még a legutóbbi években is, pl. egyes szerzők, művek, kiadványfélések meglepő sikere vagy sikertelensége esetében feltétlenül számolni kell.

3. Az *olvasók*: a könyvvásárlók és könyvtári látogatók összetételének alakulása, az *olvasótábor* szükségleteinek és igényeinek fejlődése, s ennek megfelelően a kiadványok és könyvtárak milyensége és mennyisége az eltelt másfél évtizedben szükségképpen társadalmunk politikai küzdelmeinek, gazdasági-technikai átalakulásának, szociális és kulturális fejlődésének a függvénye és következménye volt. Az olvasótábornak mint a könyv- és könyvtárkultúra egyik alapvető tényezőjének többszörösére való bővülése és összetételének gyökeres megváltozása, valamint új igényeinek tudatosulása és érdeklődési irányainak kibontakozása konkrétan is mindenben híven tükrözi társadalmunk forradalmi átalakulásának a jegyeit, a feudális maradványokkal terhelt, fejletlen kapitalizmusból a szocializmus korszerű rendszerébe való átmenet jellemző vonásait.

A magyar olvasók taborát a megelőző évtizedekben három alapvető adottság jellemezte. Mindenekelőtt az, hogy a társadalmi valóságnak megfelelően társadalmi osztályok szerint tagolódott. Másodsorban, hogy az egyes osztályok sem számarányuknak megfelelően vettek benne részt. *A két nagy dolgozó osztály*: a munkásság, különösen pedig a parasztság gazdasági és kulturális viszonyai jóval kevésbé tették lehetővé a rendszeres olvasást. Végül, hogy ez az olvasótábor az össznépszerűséghez képest egészében véve is rendkívül szűkkörű volt.

A két világháború között a földbirtokos-tőkés osztályok és az ún. „középosztály” velük tartó konzervatív része, főként az állami és egyházi támogatást élvező, jobbára másod- és harmadrendű szépirodalmat, többségében reakciós szemléletű s viszonylag elmaradott színvonalú tudományos és ismeretterjesztő kiadványokat vásárolta és olvasta. A polgárság haladó gondolkodású része az újabb, főleg nyugati irodalmat és tudományos műveket, valamint a hazai új irodalmi s társadalmi törekvéseket tükröző kiadványokat (pl. a szociográfiákat) kedvelte és vásárolta. A kispolgárság s más kisebb igényű, betűre éhes rétegek pedig főként a nyugati bestsellerek, fél- vagy egész ponyvairodalom s ezek hazai utánpótlásainak voltak rendszeres fogyasztói. Ebből pl. az évi termés az 5 millió példányt is elérte. A munkásság fejlettebb rétegei a könyvpiacra is, a szakszervezeti és a közkönyvtárakban is elsősorban a mozgalmi harcokban útmutatást adó, alapvető marxista műveket, emellett a haladó hazai és külföldi szépirodalmat, a társadalom- és természettudományok legújabb eredményeinek közérthető ismertetéseit kereste és olvasta. A parasztság túlnyomó többsége vidéki elzártságában, túlhaladott életformáiba merevedve, a naptáron, helyi politikai vagy egyházi heti vagy havi lapon, esetleg füzetes ponyván kívül alig olvasott valamit.

Természetesen a valóságban az egyes olvasó rétegek között a határok nem mindig váltak el ilyen élesen. Az olvasók egy-egy csoportja öntudatától, műveltségétől függően esetenként más-más módon viszonyult egy-egy megjelent munkához, így kisebb vagy nagyobb számban a legkülönbélebb átmeneti olvasó-típusok, ill. csoportok is kialakultak. Elősegítette ezt a hivatalos állami és egyházi hatalom is, amely az osztályok közötti különbséget a fennálló rendszer érdekében igyekezett minden tőle telhető módon elmosni és az ébredező osztályöntudatot a könyvkiadás és a könyvtárak útján is lehetőség szerint elaltatni.

Az olvasók összetételében az alapvető változás mindjárt a második világháború befejezésekor az ellenforradalmi rendszer összeomlásával következett be. Ekkor mindenekelőtt egy csapásra megszűntek azok a politikai és világnézeti korlátok, s kezdetét vette azoknak a gazdasági-technikai és kulturális nehézségeknek a felszámolása, amelyek eddig megakadályozták azt, hogy dolgozó népünk széles tömegei személyükben is a rendszeres olvasók sorába lépjenek: a munkások és parasztok tömegesen könyvvásárlókká és könyvtárak látogatóivá váljanak. A könyv- és könyvtárkultúra minden ágában nyomban megindult az a mozgalom, s azóta is egyre gyorsuló ütemben, egyre szélesülő körben, egyre eredményesebben halad előre az a folyamat, amely dolgozó népünket a maga egészében *olvasó néppé* igyekszik nevelni. Az olvasók korábbi szűk köre mindjárt e kezdeti években a munkások és parasztok százazezreivel, később millióival annyira kibővült, hogy az olvasótábor szükségképpen minőségileg és gyökeresen átalakult. S ez a minőségi változás az egész új magyar könyv- és könyvtárkultúra alapvető meghatározójává vált.²¹

Számszerűen is érzékelteti az olvasótábor e szembeszökő kiszélesedését és alapvető minőségi átalakulását könyvkiadásunk és könyvterjesztésünk, valamint könyvtáraink később részletezendő forgalmi adatainak gyors emelkedése; ezen belül pedig a munkás és paraszt olvasók számának rendkívüli megnövekedését külön is az üzemi és falusi könyvterjesztés, valamint a szakszervezeti és falusi könyvtárak forgalmának jelentős fellendülése. 1959 tavaszán pl. az országban 3900 üzemi, hivatali és intézményi könyvterjesztő működött, a falvakban pedig 1600 földművesszövetkezeti és 1900 társadalmi könyvbizományos tevékenykedett. A fővárosi üzemekben eladott kiadványok értéke 1958-ban mintegy 30 millió forint volt. Ugyanakkor az országban eladott kiadványok összpéldányszámának megközelítően 21%-át falun vásárolták meg.²²

Kedvezően befolyásolta ezt a fejlődést az a körülmény, hogy a munkás-ság legfejlettebb rétegeinek s a szegényparaszság vezető elemeinek már a folyamat kezdetén is sok évtizedes, a mozgalmi harcokban kiformalódott olvasási kultúrája volt, ami nemcsak a marxista művek tudatos keresésében és tanulmányozásában nyilvánult meg, hanem abban is, hogy a szépirodalmi és ismeretterjesztő művek közül is általában és következetesen a haladó szelleműeket, a tartalomban és művészi megformálásban is a magasabb színvonalú választották. Így a mozgalmi szervek és lapok útján terjesztett, a baloldali kiadóknál megjelent kiadványok jó része körükben rendszerint hamar gazdára lelt. A szakszervezeti könyvtárak és a szegényparaszság által alapí-

²¹ RÉDEI Jenő: *A magyar társadalom struktúrájának átalakulása a statisztikai adatok tükrében*. Bp. 1955. 1—34. l.

²² SZABÓ Endre: *A könyvterjesztés fejlődése*. — Statiszt. Szle. 1959. 12. sz. 1233—1240. l.

tott s fenntartott falusi olvasóköri könyvállománya általában lényegesen értékesebb műveket tartalmazott, mint pl. a munkaadók által megszervezett gyári munkáskönyvtárak, vagy az állami, ill. egyházi támogatással létesített falusi könyvtárak. Sőt arra is van pontos felmérési adat, hogy a munkásság még a városi nyilvános könyvtárak mindenki számára egyformán rendelkezésre álló könyvei közül is általában jóval nagyobb százalékban kölcsönözte az értékes műveket, pl. a hazai írók közül ADYt, MÓRICZOT, a külföldiek közül MARK TWAINT, TRAVENT, PUSKINT, GORKIJt, SHAKESPEAREt, A. FRANCE-ot, B. SHAW-ot, BALZAC-ot, ZOLA-t stb., mint más, főként kispolgári és értelmi-ségi csoportok.²³

A munkásság és parasztság vezető rétegeinek ez a biztos ítélete és ízlése, a kínálkozó különféle lehetőségek között következetesnek bizonyuló tájékozódása és magasabb igénye, sok évtizedes olvasási hagyománya minden tekintetben alkalmas volt arra, hogy a dolgozók kibontakozó szocialista társadalmában mindinkább általánossá váljék: korszerű formában és méretekben fokozatosan a társadalom egészének olvasási kultúrájává fejlődjék.

Tudatosan és tervszerűen meggyorsították ezt a folyamatot művelődés-politikánk, s ezen belül könyvkiadási és könyvterjesztési, valamint könyvtár-politikánk célkitűzései, főként könyv- és könyvtárkultúránk többi tényezőinek tevékenysége. A könyvkiadás, könyvterjesztés és a könyvtárügy új szellemű munkájának eredményeként hamarosan eltűntek a fasiszta s más ellenséges kiadványok, fokozatosan háttérbe szorultak az átlagos polgári művek, bestsellerek és a ponyva féreművei. Viszont egyre nagyobb teret kaptak a társadalmunk mai forradalmi átalakulását tükröző művek, a munkásság és parasztság mozgalmi harcát bemutató könyvek s általában a múlt kiemelkedő, korukhoz képest haladó alkotásai. Így az új olvasótábor folyton növekvő, szélesedő és mélyülő igényeit erősen ösztönözte a kielégítésükre hivatott korszerű kiadványok egyre gyarapodó sokasága, az olvasói igények további növekedése viszont a könyvkiadás, könyvterjesztés és könyvtárügyünk további fejlődését vonta maga után. Új szocialista könyv- és könyvtárkultúránk létrehozó tényezői tehát — a forradalmi átalakulással együtt járó egyes zavaró hibákat leszámítva — lényegében egy irányban érvényesültek, kölcsönös és szakadatlan egymásra hatásban egymást erősítették, így a polgári, kispolgári s más visszahúzó törekvéseknél szükségképpen erősebbeknek kellett bizonyulniuk, s eleddig példa nélkül való fejlődést kellett eredményezniük.

4. Az új magyar könyv- és könyvtárkultúra másfél évtizedes fejlődése azonban nem volt teljesen egyöntetű és zavartalan. *Fejlődési szakaszai* szükségképpen és lépésről lépésre együtt haladtak a szocializmus felépítésén fáradozó magyar társadalom egészének a fejlődésével. Az egyes szakaszok tartalmukban is, fejlődési mozzanataikban is elkerülhetetlenül magukon viselik a szocializmusért folytatott küzdelem általános jellemző vonásait, eredményeit és hiányosságait egyaránt.

Az új magyar könyv- és könyvtárkultúráért folytatott küzdelemben is természetszerűen jelentkeztek és megütköztek mindazok az előreleadító erők és visszahúzó törekvések, amelyek a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetben szembekerültek és szembeszegültek egymással. A korszerű fejlőd-

²³ DRESCHER Pál: *Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége*. Bp. 1934.

dés kibontakozását a szocializmusért harcba szálló dolgozók, közelebből: munkások, parasztok és velük együtt haladó értelmiségiek könyv és könyvtár iránti szükségleteinek fokozatos tudatosulása és tudatosítása, a jelen és jövő szükségleteinek minél sokoldalúbb számbevétele, minél tervszerűbb és az adott viszonyok között minél teljesebb kielégítése alapozta meg. Mindezt a hazai és az egyetemes emberi múlt időtálló értékeinek feltárása és felhasználása, valamint a szocialista országok, különösképpen pedig a Szovjetunió több évtizedes tapasztalatainak átvétele s általában helyes hasznosítása erősítette meg. A fejlődés meglassulása vagy megtorpanása pedig minden esetben az elavult, de magukat szívósan tartó reakciós erők és azok igényei, továbbá a történelem gyors fordulatai közepette túlhaladott, de magukat még ki nem élt polgári vágyak s a társadalom életének forradalmi átalakításában — ezen belül a szocialista könyv- és könyvtárkultúra kialakításában is — elküvetett tévedések és hibák következményeként jelentkezett. Az új magyar könyv- és könyvtárkultúra fejlődésének mértéke, minősége és üteme mindenkor e különféle egymást támogató vagy egymással szembeszegülő törekvések érvényesülésétől és erőviszonyaitól függött. A fejlődés főbb szakaszait és azok jellegét éppen e társadalmi tényezők erőviszonyai, egymáshoz viszonyított arányai határozzák meg és határolják el egymástól.

A másfél évtizedes fejlődés az alapvető tényezők érvényesülésétől függően három, egymástól világosan elkülönülő szakaszra tagolható.

Első szakaszban (1945—1948) (a második világháború után közvetlenül következő első négy évben) a munkásság, parasztság és a haladó polgárság koalíciós kormányzása idején elsősorban a fasiszta és más feudális maradványok felszámolása, a polgári demokratikus reformok gyors megvalósítása, a háborús pusztítások helyreállítása és a szocializmus felé vezető út megalapozása volt a legfontosabb cél és a legfontosabb eredmény. Ebben az időszakban a gazdasági és kulturális élet más területeivel párhuzamosan a könyvkiadás, a nyomdászat és a könyvkereskedelem, de a könyvtárügy is, fokozatosan elérte, sőt bizonyos tekintetben túl is haladta a második világháború előtti színvonalat. A kapitalista könyvkiadással és könyvkereskedelemmel azonban már ekkor versenyre kelt a szocialista szellemű könyvkiadás és könyvterjesztés (Szikra, Népszava, Új Magyar Könyvkiadó), sőt a Magyar Kommunista Párt irányításával létrehozott ezer falusi könyvtárral erőteljesen megindult a szocialista könyvtárfejlesztés is. A jobboldali, fasiszta kiadványok eltűntek a könyvkiadásból és a könyvkereskedelemből. A közművelődési könyvtárakból a selejtes és fasiszta szellemű kiadványokat kivonták, ill. a nagy könyvtárak zárt állományába gyűjtötték össze, így ezek ettől kezdve csak a tudományos kutatás számára voltak hozzáférhetők. A kapitalista könyvkiadás és könyvkereskedelem azonban még egyelőre továbbra is fennmaradt és akadálytalanul árasztotta el az országot, többek között a legsilányabb ponyvakiadványok tömegével. Egészben véve tehát ebben a szakaszban a kapitalista viszonyok átmeneti helyreállítása és demokratizálása, valamint a szocialista könyv- és könyvtárkultúra első kezdeményezése, elindítása ment végbe.

A második szakaszban (1949—1956) a munkásegység megeremtése, a munkás-paraszt hatalom megerősödése, a koalíciós kormányzás megszűnése, a hároméves terv sikeres befejezése, az első ötéves terv nagyvonalú megindítása, az üzemek és vállalatok államosítása, valamint a gazdasági és kulturális élet állami irányításának megszervezése jó alapnak ígérkezett. A könyvkiadás és könyvkereskedelem a nyomdászat és papíripar államosítása, s

a tervgazdálkodás követelményei szerint való ésszerű összevonása és korszerűsítése, valamint az ország könyvtári rendszerének nagyarányú fejlesztése a fejlődésnek ezt a szakaszát a szocialista könyv- és könyvtárkultúra alapvetésévé avatja. Tartalmi összetételében a könyvkiadás is, a közművelődési könyvtárak könyvállománya is átalakult a szocialista társadalom szükségletei és igényei szerint. Mennyiségileg a kiadványok száma, a könyvtárak száma és állománya a korábbinak többszörösére emelkedett. A könyv és könyvtár rövid néhány év alatt a dolgozók széles tömegei részére közvetlenül hozzáférhetővé s ezzel a művelődés időszerű értékeinek széles körben egyik leghatalmasabb, legmaradandóbb hatású szétsugárzójává vált.

Az ötéves terv célkitűzéseinek megalapozatlan, túlfeszített felfemlése, a személyi kultusz elhatalmasodása, a vezetés adminisztratív módszerei, a valóságos nehézségek lebecsülése, a kezdeti sikerek túlbecsülése, az első évek (1949—1950) szembetűnő sikerei után a következő években (1951—1953) a politikai, gazdasági és kulturális életben egyaránt egyre jobban megmutatkozó nehézségekre vezetett. Fokozta ezek súlyát, hogy a hibák kiküszöbölése felismerésük után is csak bizonytalanul és vontatottan haladt. A merev dogmatizmus és a revizionista megalkuvás hosszan elhúzódó (1953—1956) és váltakozó sikerrel folytatott küzdelme megakadályozta a helyesirányú gyors kibontakozást. E politikai és gazdasági nehézségek, az állandósult bizonytalanság és az elkövetett következetlenségek a reakciós erők feléledésével és felbátorodásával 1956 októberében ellenforradalmi válságban robbantak ki. Mindez a magyar könyv- és könyvtárkultúra fejlődésében is szükségképpen mély nyomot hagyott. Ingadozott, sőt átmenetileg vissza esett a kiadványok száma és példányszáma. Megakadt könyvtári rendszerünk tervezett kiépítése. Csökkent a könyvtárak hitelkerete, így nem fejlődhetett kielégítően a könyvtárak könyvállománya sem. Komoly eredménynek kell tekinteni azonban, hogy már akkor (1955—1956) megkezdődött a könyvkiadásban és a könyvtárügyben is az elkövetett hibák elemzése és a felismert nehézségek okainak fokozatosan kiküszöbölése vagy azok megszüntetésének előkészítése. Ez volt az alapja a következő fejlődési szakasz viszonylag gyors sikereinek, a következő évek lendületesen gyarapodó eredményeinek.

Végül a *harmadik szakasz* (1957—) e sok zavart okozó, de az alapkérdéseket félreérthetetlenül tisztázó válság után kezdődött. A politikai hatalom, a gazdasági és kulturális irányítás szilárdan a munkásosztály kezébe került. A szocialista társadalmi, gazdasági és kulturális rend továbbfejlesztése a lényegében helyesen lerakott alapokon, a korábbi túlzások és hibák (voluntarizmus, dogmatizmus, revizionizmus stb.) fokozatos leküzdésével kiegyensúlyozottan és egészségesen gyorsuló ütemben halad. Azóta könyv- és könyvtárkultúránk is a lényegében helyesnek bizonyult szocialista alapokon, a korábbi átmeneti túlzások és zavarok fokozatos kikapcsolásával, helyes irányban és jó ütemben fejlődik. Célkitűzéseiben, tartalmában, szervezetében és módszereiben egyre tudatosabban és tervszerűbben a magyar szocialista társadalom fokozatosan kibontakozó szükségleteihez és igényeihez igazodik, egyre inkább abból fakad, és a maga sajátos eszközeivel annak a fejlődését segíti elő.

A fejlődés időbeli egymásutánjának összefoglaló áttekintése és az összefüggések dialektikus egymásra hatásának tömör jelzése után a továbbiakban a könyvkiadás és a nyomdászat, a papírgyártás és papírellátás, a könyvterjesztés és a könyvtárak fejlődését az áttekinthetőség kedvéért külön csoportosítjuk ugyan, de mindig abban a tudatban, hogy a valóságban mindegyik,

társadalmunk írással, könyvvel, sajtóval, könyvtárral összefüggő gyakorlatának egy-egy részterületeként, e folyamat egymáshoz szorosan kapcsolódó láncszemeként tölti be a maga hivatását társadalmunk életében.³³

III. AZ ÚJ MAGYAR KÖNYVKULTÚRA

1. Magyarországon a második világháború előtt (1938) 101 könyvkiadó, 947 nyomda és 528 könyvkereskedő működött. A könyvkiadók között 7 nagy, 9 közepes, 25 kisebb és 60 törpe vállalkozás akadt. A nyomdák között 18 nagy vállalat és több mint 700 kis és törpe nyomda volt. A könyvkereskedések közül 192 a fővárosban, 336 pedig vidéken, többnyire könyv-, papír- és író-szerkereskedésként tevékenykedett. A magyar kapitalista könyvkiadásban és könyvkereskedelemben tehát igen sok különféle méretű és jeletőségű (nagy, közép, kis és törpe) vállalat működött közre. Ezek egy része a második világháború pusztításai közben kisebb-nagyobb kárt szenvedett, de a háború után az újjáépítés során nagy részük gyorsan talpra állott és a vállalatok államosításakor (1948—1952) állami kezelésbe került.²⁵

Az államosított könyvtermelés és könyvterjesztés korszerű és ésszerű kialakítása a tartalmi összetétel, a szervezet, a technikai felkészültség és az anyagellátás szempontjából egyformán rendkívül nehéz feladatnak mutatkozott. A nehézségek egyszerre több forrásból is származtak. Mindenekelőtt abból, hogy a viszonylag kis számú nagy vagy közép nagyságú kiadó, nyomda és kereskedés mellett számos kisebb kiadó, nagyszámú törpe nyomda és rendkívül sok apró könyvkereskedés működött. Továbbmenően abból, hogy a kiadók legnagyobb része általános jellegű vállalat volt, vagyis a témára és színvonalra való tekintet nélkül minden olyan mű kiadására vállalkoztak, amelytől üzleti sikert reméltek. Ugyanígy a nyomdák is igyekeztek sokoldalúságra berendezkedni, hogy a lehető legkülönfélébb munkák elvégzését vállalhassák. Ennek következményeként felszerelésük kevés kivétellel kezdetleges és jobbára elavult volt. Végül fokozta a nehézséget az is, hogy a hazai papírgyártás messze alatta maradt a szükségletnek. Az alapanyagokat, félgyárt-

²⁴ A társadalmi alapok és összefüggések felvázolása mellett természetesen szükség lesz az új magyar könyv- és könyvtárkultúra *külföldi* kapcsolatainak: a külföldről érkező ösztönző és gátló hatások elemzésére is. Ennek során meg kell vizsgítani elsősorban a Szovjetunió és egyes népi demokratikus országok könyv- és könyvtárkultúrájának befolyását: a megoldásra váró problémák tudatosításában, vagy egyes átvehető megoldások nyújtásában jelentkező hatását, de ugyanúgy a magyar könyv- és könyvtárkultúra, főként a hazai kiadványok iránt külföldön megnyilvánuló érdeklődés és külföldi terjesztés alakulását (közös könyvkiadás, idegen nyelvű kiadványok, kiadványcserék, nyomdai bér munka külföld számára, könyv-, hírlap- és folyóiratkivitel és behozatal stb.), mert csak így nyílik mód olyan kép rajzolására, amely az új magyar könyv- és könyvtárkultúrát nem önmagában elszigetelten, hanem nemzetközi összefüggéseiben, a nemzetközi fejlődésbe beágyazva ábrázolja. A kérdés tanulmányozása ebben az irányban is megtörtént, de ezúttal a nemzetközi összefüggések érintésére az adott keretek között egyes jelzések kivételével nincs lehetőség.

Hasonló a helyzet a közvetlen *előzmények* és *hagyományok* esetében is. A Magyar Tanácsköztársaság a könyvkiadás, nyomdászat, könyvterjesztés és a könyvtárügy forradalmi átforgatásával kapcsolatos tervei és eredményei, a munkásság és parasztság könyvvel és könyvtárral összefüggő évtizedes hagyományai több tekintetben is jelentős szerepet tölthettek be az új magyar könyv- és könyvtárkultúra kialakulásában. Az összefüggések elemzésére azonban itt most nem térhettünk ki.

²⁵ SZABÓ Endre: *A könyvkiadás fejlődése*. Statiszt. Szle. 1959. 4. sz. 419. l. Ua: *A könyvterjesztés fejlődése*. Statiszt. Szle. 1959. 12. sz. 1233. l.

mányokat és egyéb anyagokat (fa, cellulóz, vegyi anyagok) jelentős részben külföldről kellett behozni. A könyvkereskedések csaknem kivétel nélkül általános jellegűek, ezenfelül jórészt kicsik és elhanyagoltak voltak és országosan is, egy-egy városon belül is aránytalanul oszlottak meg. Ráadásul a kiadók, nyomdák, papíripari üzemek és könyvkereskedések egy része anyagi és jogi szempontból csaknem áttekinthetetlenül szövevényes érdekeltségi kapcsolatban (részvények, szerződések stb.) állott egymással. Egyszerűen a magyar kapitalista könyvkiadás szervei, a könyvtermelés szervező, irányító vállalatai, termelő üzemai és terjesztő szervei az államosítás idején sem szervezeti, sem technikai szempontból, sem a szükséges anyagok tekintetében — kevés kivétellel — nem voltak azon a színvonalon, ami a korszerű, ésszerű és gazdaságos szocialista nagyüzemi termeléshez és a széleskörű tervszerű terjesztéshez elengedhetetlenül szükséges lett volna. Az állami irányítás legelső és legfőbb feladata tehát az volt, hogy az új magyar könyvkultúra korszerű intézményeit és technikai alapját megfelelő átszervezéssel, majd a szükséges továbbfejlesztéssel, a Magyar Tanácsköztársaság idején létrejött tervek és eredmények, valamint a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban e téren szerzett tapasztalatok figyelembevételével, ill. felhasználásával kialakítsa és az új magyar könyvtermelést mielőbb tartalommal, művészi és technikai kivitel tekintetében a korszerű igényeknek megfelelő színvonalra emelje.

2. A *könyvkiadás* új szervezete három egymást követő és egymásra épülő fejlődési menetben alakult ki. Először a nagyüzemek államosítása idején (1948) öt nagy kiadóállalat alakult. Mindegyik általános jellegű volt, sőt nyomdaüzemmel is rendelkezett és könyvterjesztéssel is foglalkozott. A következő években, a közép- és kisüzemek államosítása után ésszerűnek látszott, ha a könyvkiadás és nyomdászat, a papíripar és a könyvterjesztés egymástól szervezetileg elválik, s a szükséges szervezeti kereteket és egységeket a meglévő adottságok felhasználásával mindegyik a maga sajátosságainak megfelelően alakítja ki. Ekkor a kiadókat a kiadványok tartalma, ill. jellege szerint szakosították és szervezetileg ahhoz a minisztériumhoz vagy más országos hatóságához (pl. Magyar Tudományos Akadémia, Szakszervezetek Országos Tanácsa, Központi Statisztikai Hivatal, Magyar Testnevelési és Sport Tanács stb.) csatolták, amelyeknek a támogatására a kiadványok tartalmuk, ill. jellegük szerint hivatottak voltak (1950). Ez a megoldás azzal az előnnyel járt, hogy a szakosított könyvkiadók a számukra feladatkörként kijelölt szakterület könyv- és egyéb kiadvány iránti szükségletét teljes egészében számba vehették, s annak kielégítéséről főfeladatként tervszerűen gondoskodhattak. Így nem egy esetben olyan hosszabb előkészítést igénylő, költségesebb kiadványok (pl. szakkönyvek, szótárak, sorozatok stb.) kiadására is sor kerülhetett, amelyekre korábban ilyen formában és minőségben gondolni sem lehetett. Hamarosan kitűnt azonban az is, hogy a szakosítás és a decentralizálás ebben a kezdeti formájában bizonyos hátrányok forrásává is válhat. Ez egyrészt abban mutatkozott meg, hogy némely terület kiadvány iránti igénye viszonylag kicsinek, így az önálló kiadóállalat fenntartása a gazdaságosság tekintetében előnytelennek bizonyult. Másrészt pedig abban, hogy a szakterületenként való széttagolódás következtében megfelelő központi irányítás híján háttérbe szorultak a könyvkiadás általános szakmai érdekei. Világossá vált, hogy egységes tartalmi, világnézeti irányítás nélkül, összehangolt tervszerű fejlesztés és arányos anyagellátás hiányában a könyvkiadás nem töltheti be azt a szerepet, ami a szocialista társadalom életében, egy tervállam fejlődő

új rendjében reá vár. Ezért a könyvkiadás központi irányítására előbb a Kiadói Tanácsot (1953), majd a Kiadói Főigazgatóságot (1954) szervezték meg. Ezt követően a kisebb és rokon feladatkörű kiadókat nagyobb vállalatokba vonták össze. A könyvterjesztést ugyancsak a Kiadói Főigazgatóság felügyelete alá helyezték. Ezzel kialakult a magyar szocialista könyvkiadás és könyvterjesztés korszerű egységes rendszere, amelynek az irányítását a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alatt működő Kiadói Főigazgatóság végzi. A kiadóvállalatok nagyobb része, főként olyanok, amelyek egy-egy nagyobb, rendszerint több minisztérium vagy országos hatóság vezetése alá tartozó terület könyvigényeinek kielégítésére hivatottak (pl. szépirodalom, ifjúsági irodalom, idegen nyelvű kiadványok, külföldi irodalom magyar fordításban, zenei, közgazdasági és jogi, műszaki, mezőgazdasági szakirodalom stb.) közvetlenül a Kiadói Főigazgatóság felügyelete alatt működik. Ugyanakkor azonban biztosítják azt is, hogy a kiadó munkájára azoknak a kormányzati szervezeteknek is megfelelő befolyásuk legyen, amelyeknek a kiadványokkal való ellátásáról a szóbanforgó kiadó gondoskodni köteles. Egyes kiadók munkája azonban olyan szorosan kapcsolódik az általa ellátott egyes szűkebb területekhez vagy szervezetekhez, hogy ezek megmaradtak a megfelelő kormányzati szerv vagy országos hatóság közvetlen felügyelete alatt. Ilyen pl. az Akadémiai Kiadó, amely a Magyar Tudományos Akadémia, a Zrínyi Kiadó (korábban: Katonai), amely a Honvédelmi Minisztérium, a Táncsics Könyv- és Folyóiratkiadó (korábban: Népszava), amely a Szakszervezetek Országos Tanácsa, a Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóiratkiadó, amely a Központi Statisztikai Hivatal, a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, amely a Képzőművészeti Alap és a Sport Lap- és Könyvkiadó Vállalat, amely a Magyar Testnevelési és Sport Tanács közvetlen irányítása alatt áll. A Kiadói Főigazgatóság azonban mint szakfelügyeleti szerv az ilyen kiadók munkájára is felügyel és azt a többi kiadó tevékenységével egyezteteti. Ily módon a magyar könyvkiadás mai rendszerében a maguk helyén és súlyuknak megfelelően érvényre jutnak mindazok a követelmények, amelyek az eltelt évtized fejlődése során és tapasztalatai szerint megalapozottaknak bizonyultak, tehát az egységes központi irányítás, valamint a valóságos szükségleteknek megfelelő szakosítás és decentralizálás követelményei egyaránt.²⁶

A könyvkiadás korszerű rendszerének fejlődése azonban az alapvető átalakulással természetszerűen nem zárult le. A rendszeren belül az újabb szükségleteknek megfelelően kisebb változásokra már eddig is sor került, és némely módosulásokkal a jövőben is számolni kell. Egyes területeken, így a szépirodalmi művek kiadásában az egészséges verseny kialakulásának biztosítása érdekében a meglévő kiadók mellett (Szépirodalmi, Új Magyar, újabban: Európa) szükség volt még egy új kiadóvállalat szervezésére (Magvető). Más, addig háttérbe szorult vagy csak mellékesen ellátott kiadói feladatkörök főfeladatként való ellátására új kiadóvállalatokat kellett létrehozni, így a magyar művek különféle idegen nyelveken való kiadására a Corvinát, a bibliofil jellegű kiadványok kiadására a Magyar Helikont, az orvostudományi és egészségügyi művek kiadására a Medicinát. Végül egyes megközelítően azonos jellegű kiadók összevonása is lehetővé vált. Az ismeretterjesztő művek

²⁶ KÖPECZI Béla: *i. m.* A Könyv. 1955. 5. sz. 200. l.

kiadásával foglalkozó két kiadó, a Bibliotheca (korábban: Művelt Nép) és a Gondolat (korábban a Szikra kiadó része) egyesült.²⁷

A kiadvállalatok mellett szűkebb keretekben kiadói tevékenységet folytatnak még egyes kormányzati és államigazgatási szervek (minisztériumok, tanácsok), egyetemek és főiskolák, tudományos intézetek, könyvtárak, társadalmi egyesületek, szövetségek stb. is. Ezeknek a kiadványai azonban rendszerint csak saját szükségletre készülnek, vagy az ott készült írásművek megjelenítését szolgálják, így könyvterjesztői forgalomba nem, vagy ritkán és kis mértékben kerülnek. Az új magyar könyvkultúra fejlődését tehát lényegében a kiadvállalatok tevékenysége határozza meg.

3. A *nyomdaaszt* átszervezése és fejlődése nem egy tekintetben a könyvkiadáshoz hasonló problémákat vetett fel, és többé-kevésbé hasonló megoldások kialakításával jutott előbbre. A könyvkiadók és a nyomdák egymásrautaltsága a szocialista könyvkultúrában még csak fokozódott. Az államosítás során 1948-ban 18, egyenként 100 munkavállalónál többet foglalkoztató nyomdaüzem, 1949-ben pedig több mint 700 közép- és kisnyomda került állami kezelésbe. Az államosítás után tehát a legelső feladat itt is a sok, jobbra elavult és szétszórt nyomda összevonása s a meglévő adottságok (épületek, gépek, szakmunkások stb.) figyelembevételével a szükséges nagy vagy közepes nagyságú üzemek kialakítása és a szükségletek, ill. lehetőségek szerint végrehajtott szakosítása volt. E sokrétű szervező és fejlesztő munka eredményeként az országban 58 nyomdaipari üzem működik 95 telephelyen (1957). Ezek közül 18 közvetlenül a Nyomdaipari Igazgatóság, 7 más központi szerv (pl. Magyar Tudományos Akadémia, Honvédelmi Minisztérium stb.) felügyelete alatt áll, 22 pedig az ország közigazgatási beosztásának megfelelően a fővárosi, ill. a 19 megyei tanács irányítása alatt az érdekelt tanácsok székhelyén jórészt a helyi szükségletre dolgozik. A nyomdaüzemek mellett fokozatosan megerősödtek, ill. kifejlődtek vagy újonnan keletkeztek azok az iparági ellátóüzemek, ill. intézmények, amelyeknek a nyomdaipar valamely szakági szükségletét kell kielégíteniök. Így az Első Magyar Betűöntőde (1890), a Nyomdafestékgyár (1949), a Nyomdaipari Kutató Intézet (1949), Nyomdaipari Tanuló Intézet (1949) és a Nyomtatványellátó Vállalat (1948). Ily módon az iparág a termeléssel kapcsolatos kutatási feladatok megoldásáról, a szakmunkásképzésről és továbbképzésről, az anyagellátásról és a nyomtatvány-úrlapok előállításáról és elosztásáról valóban az iparág érdekeinek megfelelően gondoskodhat.²⁸

²⁷ A legfontosabb kiadók a következők: Akadémiai Kiadó, Corvina Idegen Nyelvű Könyvkiadó, Európa Könyvkiadó, Gondolat Könyv-, Lapkiadó és Terjesztő Vállalat, Kartográfiai Vállalat, Képzőművészeti Alap Kiadvállalat, Kossuth Könyvkiadó, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Lapkiadó Vállalat, Magvető Vállalat, Magyar Helikon, Medicina Kiadó, Mezőgazdasági Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat, Móra Ferenc Könyvkiadó, Műszaki Könyvkiadóvállalat, Sport Lap- és Könyvkiadó-vállalat, Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóirat Kiadó, Szépirodalmi Könyvkiadó, Tankönyvkiadó Vállalat, Tánácsics Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat, Zeneműkiadó Vállalat, Zrínyi Kiadó. Egyes kiadók rendes jelzésükön kívül más jelzéseket is alkalmaznak. Így az Akadémiai Kiadó *Terra*, a Közgazdasági és Jogi Kiadó *Minerva*, a Műszaki Kiadó *Panoráma*, a Zenemű Kiadó pedig *Musica* jelzéssel jegyzi egyes kiadványait.

²⁸ A magyar nyomdaipar államosítása és átszervezése után a legfontosabb nyomdaüzemek a korábban létesült nyomdák beolvadásának figyelembevételével számított alapítási év időrendjében a következők voltak: Alföldi Nyomda (volt Debreceni Városi) (1561), Egyetemi Nyomda (1577), Franklin Nyomda (egykor: Royer, ill. Landerer és

A szocialista nyomdaipar kialakítása csaknem kizárólag a meglévő berendezések átcsoportosításával és jobb felhasználásával, az egyes üzemek tervszerű összevonásával és szakosításával ment végbe. Korszerű, új gépi berendezések beállítására csak a legutóbbi években nyílt némi lehetőség. Egészen véve a szocialista termelés és munkaszervezés rendkívüli lehetőségeit, döntő fölényét igazolják azok a körülmények, amelyek között a magyar nyomdászat átszervezése megtörtént, s azok az eredmények, amelyekkel ez az átszervezés máris járt. Az ország iparosításában a nehézipar és más alapvetően fontos ipari területek mellett az első években a nyomdaipar korszerű fejlesztését nem lehetett központi feladatnak tekinteni. Ezért néhány egészen elkerülhetetlen új gépi berendezésen kívül, főleg a meglévő s viszonylag legalkalmasabb telephelyek és gépi berendezések kiválasztásával és fokozottabb kihasználásával, továbbá a szétszórt, alkalmatlan telephelyek százainak megszüntetésével és a teljesen elavult gépek seregének selejtezésével, valamint jobb munkaszervezéssel és a sikeres újítások széleskörű elterjesztésével, végül a nyomdász munkásság érdeklődésének és alkotó kedvének felkeltésével kellett és lehetett biztosítani azt, hogy nyomdaiparunk a szükségletek növekedésével lépést tartson. Ma már vitathatatlan, hogy ez az erőfeszítés sikerrel járt. A számok tükrében ez az eredmény úgy mutatkozik meg, hogy amíg a nyomdaipar teljesítő képessége az új berendezések beállításával a tíz évre számítva csak 3–5%-kal nőtt, addig a nyomdaipari termelés 1949-hez viszonyítva 1957-ben már 159%-ra, ezen belül a könyv 175%-ra, az egy munkásra eső termelékenységi pedig 172,7%-ra emelkedett.²⁹ Vagyis az üzemek ésszerű összevonása, a nyomdák szakosítása, a munka szocialista szellemű megszervezése lehetővé tette, hogy a termelés mennyisége és termelékenysége a kapitalista nyomdászatot messze meghaladó mértékben növekedjék. Sokkal kevesebb üzemben, kevesebb géppel, s valamivel kisebb munkáslétszámmal (1949-ben 13 113 fő, 1958-ban 12 834 fő) a termelés több mint másfélszeresére növekedett.³⁰

Örvendetes, hogy a mennyiség növekedésével a kiadványok minősége is — különösen az utóbbi években — szembetűnően javult. Az állami könyvkiadás első éveiben a minőségi követelmények még háttérbe szorultak. A kiadványok általában igénytelen kiállításban: szokványos tipografizálással, illusztrációk és könyvdíszek nélkül, többségükben gyenge minőségű papíron és fűzött láttak napvilágot. A kiadó és nyomda a kiadvány egyszerű ipari terméként való megjelentetésénél csak ritkán s alig törekedett többre. Az utóbbi öt évben azonban mind a kiadóknál, mind a nyomdáknál feltűntek és ösztönző versenyre keltek azok a törekvések és erőfeszítések, amelyek a magyar könyvművészet korszerű megújítását tűzték ki célul. Hamarosan kiderült, hogy a sikerhez az összes előfeltételek megvannak. Értékes és használható könyv-

Heckenast) (1715), Közlekedési Nyomda (volt Posner) (1839), Állami Nyomda (1854), Zrinyi Nyomda (volt Légrády) (1854), Offset Nyomda (volt Klósz) (1867), Athenaeum (1868), Játékkártyagyár és Nyomda (1869), Gyomai (Kner) Nyomda (1882), Kossuth (volt Pallas) Nyomda (1884), Globus Nyomda (1891), Pátria Nyomda (egykor: Hazánk) (1893), Szikra Nyomda (volt Stádium) (1893), Akadémiai Nyomda (volt Fővárosi) (1897), Békési (Tevan) Nyomda (1903), Révai Nyomda (1918), Pénzjegyi Nyomda (1923), Terv Nyomda (1949), Zenemű Nyomda (1949), Plakát és Cimke Nyomda (1949).

²⁹ FÖLDI László: *Tíz esztendő eredményeiről és feladatairól*. Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 4. l. FÖLDI László: *1948—1958*. Magy. Graf. 1958. 6. sz. IV—V. l. Magy. Graf. 1958. 6. sz. (ünnepi), amely a nyomdaipar tízéves fejlődésének eredményeit ismerteti.

³⁰ *Magyar Statisztikai Zsebkönyv*. Bp. 1959. 56. l.

művészeti hagyományaink (Knerék, Tevanék, Hungária, Egyetemi Nyomda stb.), könyvtervezőink és grafikusaink sokoldalú tehetsége, szakmunkásaink alkotó kedve és szakmai hozzáértése, a szép és jó könyv kedvelőinek megsokasodott tábora és megnövekedett vásárló ereje együttesen lehetővé tette, hogy a modern magyar könyvművészet a szocialista realizmus alapelveinek és a nagyipari nyomdatechnika adottságainak megfelelően, rövid néhány év alatt mennyiség és minőség tekintetében számottevő eredményeket érhessen el. Modern könyvtervezőink újabban egyre tudatosabban törekszenek arra, hogy az írásmű tartalmát és szellemét az olvasók számára a könyvművészet sajátos eszközeinek és lehetőségeinek (papír, tipográfia, illusztráció, kötés stb.) összehangolt alkalmazásával minél hozzáférhetőbbé, ily módon is érzékelhetőbbé tegyék. A kiadványok jelentős része most már önálló tipografizálással, gyakran sikerült illusztrálással, jó papíron, jó kötésben és mutatós borítólapal jelenik meg. Eredmény: a vásárlók széles rétegei rendszerint néhány nap vagy hét alatt valósággal elkapkodják ezeket a szép kiállítású könyveket, pedig ezek általában viszonylag magas példányszámban kerülnek kiadásra és az áruk is magasabb az átlagos könyváraknál.³¹

A modern magyar könyvművészet eredményei azonban nemcsak a szép könyv hazai kedvelőinek és szakértőinek elismerését vívták ki. Megszerezték a külföldi közvélemény érdeklődését és értékelését is. A könyvkivitel fokozatos emelkedése, ami pl. 1958-ban forint értékben megközelítően az össztermelés 3%-át tette ki, a magyar nyomdászat által végzett külföldi megrendelések mennyiségének növekedése, ami az utóbbi években az össztermelés 10–15%-a között mozgott,³² emellett az egyes külföldi országokban eddig rendezett magyar könyvkiállítások sikere (Moszkva, Lipcse, Párizs), különösen pedig az 1958. évi brüsszeli világkiállításon elnyert nagydíj mutatja, hogy az új magyar nyomdászat nemzetközi mértékkel mérve is színvonalassá fejlődött.³³ Megteremtette a korszerű technikai és művészi feltételeket az új magyar könyvkultúra nagyarányú és színvonalas kibontakozására. Képes arra, s erre tudatosan törekszik, hogy a dolgozók lehető legveszelemből jöjő és szép könyvekkel lássa el, s ezzel a könyvkedvelő keveseket a könyvszerető tömegek válthassák fel.

4. A *papírellátás* a kapitalista termelési viszonyok között, s még a szocialista termelési viszonyok kiépülése óta is gyenge oldala volt a magyar könyvtermelésnek. Ennek oka és magyarázata az, hogy Magyarországon a cellulózgyártás s a papírgyártás is, modern nagyipari módszerekkel tulajdon-

³¹ SZÁNTÓ Tibor: *Könyvgyártásunk fejlődése a könyvnapi könyvek és a tankönyvek tükrében*. Papír- és Nyomdatechn. 1951. 9. sz. HALMANN György: *Az év legszebb könyve*, Papír- és Nyomdatechn. 1954. 1. sz. HAAS Károly: *A szép könyvért*. Papír- és Nyomdatechn. 1956. 1. sz. HAAS Károly: *Az év legszebb könyve*. 1956. Magy. Graf. 1957. 3–4. sz. KAESZ Gyula: *Gondolatok „A szép magyar könyv 1957” kiállítással kapcsolatban*. Magy. Graf. 1958. 1–2. sz. MÓRICZ Miklós: *A tipográfia művészei*. Papír- és Magy. Graf. 1959. 1. sz. SZIJ Rezső: *Új magyar betűtípus*. Könyvbarát. 1959. 1. sz. LENGYEL Lajos: *A „szép magyar könyv” könyvművészeti versenyének 1958. évi mérlege*. Magy. Graf. 1959. 2. sz. PARCZER Ferenc: *A szocialista könyvművészet kialakulása Magyarországon*. Magy. Graf. 1959. 5. sz. *A szép magyar könyv*. Magy. Graf. 1959. 2. sz. (Melléklet).

³² HALMANN György: *A magyar nyomdaipar fejlődéséről*. Papír- és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 16. l.

³³ WESSELY László: *Magyar könyvkiállítás Moszkvában*. A Könyvtáros. 1958. 12. sz. HAAS Károly: *Egy kiállítás tapasztalatai*. Papír- és Magy. Graf. 1959. 1. sz. *A Corvina Könyvkiadó, a Brüsszeli nagydíj nyertese*. A Könyvtáros. 1958. 12. sz. HALÁSZ Zoltán: *Negy és félmillió magyar könyv külföldön*. Figyelő. 1959. 33. sz.

képpen csak az első világháború után indult meg. Addig a szükséges papírmennyiséget az Osztrák—Magyar Monarchia más országai állították elő. De a hazai termelés egyrészt a nyersanyag hiánya, ill. szűkös volta miatt, másrészt a kapitalista iparszervezés és gazdaságpolitika hibái következtében nem fedezte és az új iparfejlesztés kezdeti egyoldalúságai miatt még ma sem fedezi egészen az ország papírszükségletét. Következésképpen a könyvtermelés papírellátása sem a mennyiség, sem a minőség tekintetében nem lehetett s részben még ma sem lehet kielégítő. A hazai papíripar üzemének zöme a kapitalista iparszervezésre jellemzően, az első világháború után az ország új határai között hirtelen fellépő papírszükséglet kielégítésére keletkezett. Viszonylag valamennyi üzem kisméretű volt, és a gépi berendezést túlnyomórészt használt állapotban vásárolták. A termelés tehát nagyobbrészt eleve kedvezőtlen körülmények között: kis vagy középüzemekben, s többé-kevésbé elavult berendezésekkel indult meg. De még ezt sem használták ki teljes egészében. 1938-ban pl. a papírgyárak teljesítőképessége mintegy évi 90 000 tonna volt, de csak 55 000 tonna papírt gyártottak. A szükségletnek csaknem egynegyedét, főként a rotációs papírt (17 850 tonnát) külföldről hozták be. Nyilván azért, mert a külföldi újságpapír a magas védővám ellenére is olcsóbb volt, mintha itthon gyártották volna.³⁴

A papírgyártó és papírfeldolgozó üzemek államosítása után (1948—1949) tehát az egész hazai papíripart a szocialista tervgazdálkodás követelményei szerint lényegében a nyomdaiparhoz hasonlóan újjá kellett szervezni. A kisebb üzemek összevonása és a nagyobb üzemek szakosítása a papíripar területén is szükségképpen végbement. Annak ellenére, hogy a kezdeti évek bizonyos mértékben egyoldalú iparfejlesztési politikája egészen a legutóbbi évekig nem tette lehetővé a papíripar számottevő fejlesztését, a meglévő berendezések felújításával és jobb kihasználásával, valamint az iparban dolgozók érdeklődésének felkeltésével és közreműködésének jobb megszervezésével sikerült a termelést jelentős mértékben emelni. Egy évtized alatt a cellulózegyártás közel négyszeresére, a papírgyártás pedig mintegy felével növekedett. Papírtermelésünk azonban a szükségletnek (évi 150—160 000 tonna) még így is csak mintegy kétharmad részét fedezi (1958-ban 110 000 tonna). Egyharmad részét továbbra is külföldről kell behoznunk. Pl. 1958-ban 5 országból összesen 17 200 tonna rotációs papírt hoztunk be.³⁵ Bár az egy főre eső évi papírfogyasztásunk — többek között a könyvtermelés erőteljes növekedése következtében — tíz év alatt megközelítőleg kétharmadával (1949: 8,8 kg, 1958: 14 kg) emelkedett, de még így is viszonylag igen alacsony: a világ fejenkénti átlagos évi összes papírfogyasztásának (1956), ami 22 kg, csak nem sokkal több mint a fele. Ugyanakkor az évi fejenkénti papírfogyasztás pl. a Német Demokratikus Köztársaságban 36, Csehszlovákiában 30, Lengyelországban és Olaszországban 25—27 kg. Nyilvánvaló tehát, hogy az új magyar könyvkultúra továbbfejlesztése szempontjából, amely az újságokkal, folyóiratokkal együtt az összes papírfogyasztásnak mintegy harmadát használja fel, de társadalmunk más, papírt igénylő életfolyamatai érdekében is elengedhetetlen papíriparunk nyersanyagforrásainak kiszélesítése (szalma, nád felhasználása, nyárfatelepitések, műanyagok stb.) és gyári berendezéseinek korszerűsítése, hogy a gyorsan növekvő hazai szükségletet a cellulóz- és papírgyártásban és a papír-

³⁵ *Magyar Statisztikai Zsebkönyv*. Bp. 1959. 65. és 124. l.

³⁴ Földi László: 1948—1958. Papíripar. 1958. 6. sz. IV. 1.

feldolgozásban teljes egészében kielégíthessük.³⁶ A hároméves terv keretében folyamatban levő beruházások (Csepel, Sztálinváros) a behozatalt még csak részben csökkenthetik. A kérdés teljes megoldására csak a második öt éves terv keretében kerülhet sor.³⁷ Addig könyvkultúránknak ez a szűk keresztmetszete még a papírbehozatal növelése esetén is, többé-kevésbé hátrányosan érezteti hatását. Mai tapasztalataink alapján nem kétséges, hogy több és jobb papír birtokában 20—30%-kal több és jobb könyv készülhetne. Az új magyar könyvkultúra tehát szélesebb körben és nagyobb hatásokkal érvényesíthetné hivatását.³⁸

5. A *könyvterjesztés* szocialista rendszerének és módszereinek kialakítása a könyvkiadás és nyomdászat vázolt fejlődésével párhuzamosan lépésről lépésre a szocializmus felé haladó magyar társadalom érdekei és igényei szerint ment végbe. Mint láttuk, a két világháború között, a magyar kapitalista könyvkultúra utolsó szakaszában a könyvkiadás és a könyvkereskedelem, főként a könyvnyagykereskedelem az anyagi érdekeltség és a szervezeti kapcsolat tekintetében rendkívül szorosan összefonódott egymással. Éppen a legnagyobb vállalatok, tehát a könyvtermelés és eladás zömét kézben tartó legfőbb tényezők, igyekeztek teljes egészében önellátásra berendezkedni, mert így magukat a kíméletlen versenytársaktól a kiadásban, a nyomdai előállításban és az eladásban viszonylag a leginkább függetleníthették és a termelés, ill. értékesítés e három fő műveletének külön-külön jelentkező hasznát együttesen és fokozott mértékben a maguk számára biztosíthatták. A kiskereskedelem viszont annál inkább ki volt szolgáltatva a nagyvállalatok és a nagykereskedelem érdekeinek. Főként azért, mert a kapitalista rendszer fejletlensége és jelzett torzulása következtében a keresők száma és az egy dolgozóra eső átlagos reáljövedelem alacsony volt, így a könyvvásárlásra fordítható vásárlóalap országosan is viszonylag kis összeget tett ki. S bár a kiskereskedők aránylag magas, 32—40%-os árréssel dolgoztak, a magas könyvár és az alacsony vásárlóalap egyenes következményeként kialakuló kis forgalom miatt mégis csak alacsony jövedelemre tehettek szert. Annál is inkább, mert a kiskereskedők és az ott foglalkoztatottak száma magasabb volt a kellenél, s a

³⁶ GÁTI Péter—KOLTAI György: *A szalmacellulózgyártás gazdaságossága és fejlesztési problémái*. Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 8. l. ANTOS László—KORÓDI József—SALAMON Ödön: *A hazai cellulóz- és papírtermelés hosszútávú fejlesztése*. Közgazd. Szle. 1958. 8—9. sz. 852—871. l.

³⁷ HAIMANN György: *A magyar nyomdaiipar fejlődéséről*. Papírip. és Magy. Graf. 1959. 1. sz. 10. l.

³⁸ Ez idő szerint a magyar papírparban összesen a következő 15 üzem, ill. intézmény működik (1957): Cellulózét gyárt a Csepeli Papírgyár (1923) és a Szolnoki Papírgyár (1935). Most épül a Dunai Szalmacellulózgyár (Sztálinváros, 1956), s a tervek szerint 1961-ben kezd meg a termelést. Különbféle papír (író, nyomó, csomagoló, vegypapír, kartonlemez stb.) gyártásával foglalkozik a Diósgyőri Papírgyár (1782), a Vegypapírgyár (1909), a Csepeli Papírgyár (1923), a Látatlan Papírgyár (1923), a Hungária Papírlemezyár (1923), a Pesterzsébeti Papírgyár (1929), a Szentendrei Papírgyár (1936) és a Másolópapírgyár (1948). Papírfeldolgozást végez a Papírműgyár (1871), a Budai Dobozyár (1911) és a Csomagolóanyaggyár (1921). A papírpar anyagellátásáról a Papírpari Anyagellátó Vállalat (1949), a papírpari termékek elosztásáról pedig a Papír-ellátó Vállalat (1948) gondoskodik. A papírtermeléssel és feldolgozással kapcsolatos tudományos kérdések kidolgozását a Papírpari Kutató Intézet (1949) végzi. Tíz év alatt tehát a magyar szocialista papírpar minden számottevő feladatra tervszerűen kialakította a szükséges üzemet vagy intézményt, s ezzel megalapozta az iparág eredményes termelését és további fejlődését. Az egyes üzemekről részletes beszámolót ad a Papírip. 1958. 6. (ünnepi) száma.

boltok is tervszerűtlenül, a városokban s ott is azok forgalmi gócaiban, ill. azok közvetlen környékén zsúfolódtak össze. A kapitalista könyvkereskedelem szervezete tehát lényegében sem a dolgozó nép művelődési vágyait, sem a kereskedők nagy többségének gazdasági érdekeit nem szolgálta.

A könyvkereskedelem államositása (1948—1949), továbbá a kiadók, nyomdák és könyvkereskedelem szétválasztása után a könyvterjesztés szocialista rendszerét, formáit és módszereit teljes egészében újonnan kellett kialakítani. Az első években (1949—1951) a könyvterjesztés feladatait négy nagy vállalat osztotta meg egymás között. Tovább működött a Szikra (1945), a Magyar Dolgozók Pártjának kiadói és terjesztői hálózata és a Népszava, a Szakszervezetek Országos Tanácsának kiadói és terjesztői hálózata. Ezek mellett mintegy negyven volt tőkés nagykereskedői részleg, ill. nagykereskedés összevonásával megalakult a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalat (1949) és a kiskereskedések összefogására, irányítására és ellátására a Könyvesbolt Kiskereskedelmi Vállalat (1949). A fejlődés következő fokán ez a négy vállalat egybeolvadt. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat (1951) egységes rendszerben egyesítette magában a Szikra és a Népszava örökségeként a szocialista könyvterjesztés mozgalmi jellegű új formáit és módszereit, így pl. az üzemekben, hivatalokban, intézményekben stb. való könyvterjesztést. Kialakította a korszerű színvonalon álló általános könyvesboltok és a szakosított könyvesboltok (tervgazdaság, nehézipar, könnyűipar, építőipar, közlekedés, mezőgazdaság, orvostudomány, pedagógia, zene stb.) tervszerűen telepített rendszerét. Megkezdte a falusi könyvterjesztés különleges formáinak kiépítését, pl. létrehozta a földművesszövetkezetek könyvrészlegét, a „guruló” és vándor könyvesboltokat. Megszervezte az alkalmi könyvterjesztést, pl. alkalmi könyvvásárokat, utcai árusítást, a színházak, mozik, művelődési otthonok előcsarnokaiban folyó könyveladást. Az új könyvek terjesztése mellett figyelmet fordított az antikváriumok fejlesztésére és könyvellátására. Magában foglalta végül a könyvterjesztés különféle szerveit kiadványokkal ellátó központi nagykereskedelmi szervezetet és annak központi raktárait is.

Ez az egységes és hatalmas könyvterjesztői rendszer azonban nem bizonyult mindenben alkalmasnak arra, hogy a dolgozók könyv iránti, évről évre fokozódó igényeit az egész országban mindenütt a legváltozatosabb formákban és módszerekkel, a legkülönbözőbb alkalmakkor kielégítse. Megfelelőbbnek látszott, ha az Állami Könyvterjesztő Vállalat mellett egyes különleges feladatok ellátására külön könyvterjesztő vállalatok, részlegek, boltok létesülnek. Így alakult meg a falusi könyvterjesztés különleges feladatainak fokozott ellátására a Földművesszövetkezeti Könyvterjesztő Vállalat (1957), amely a szövetkezeti boltokban és a földművesszövetkezeti boltokban való könyvadásával juttatja el a könyvet a falvakba, s a „Magyar Könyv” Kereskedelmi Vállalat (1957), amely a nehezebben terjeszthető kiadványok ügynökök útján való terjesztésével foglalkozik. A külföldi kiadványok behozatalának és a belföldi kiadványok kivitelének lebonyolításában több vállalat is részt vesz. A Kultúra Külkereskedelmi Vállalat a tőkés országokkal és a népi demokratikus országokkal kapcsolatos könyvforgalmi feladatokat látja el. A szovjet könyv behozatalát a Gorkij Könyvesbolt, a csehszlovák könyvek behozatalát pedig a Csehszlovák Kultúra végzi. A könyvtárak különleges szükségleteiről a Könyvtárellátó (1952) és a Könyvtárosok Boltja gondoskodik. A Könyvtárellátó mint az Állami Könyvterjesztő Vállalat önálló osztálya rendszeres tájékoztatást ad a könyvtáraknak a megjelenendő és az újon-

nan megjelent könyvekről. Különösen a közművelődési és a kisebb szakkönyvtárak munkáját segíti jelentős mértékben azzal, hogy a nála megrendelt könyveket különlegesen tartós kötésben, s a megrendelt nyomtatott katalóguscédulával és könyvkártyákkal felszerelve szállítja, és a könyvtári munkához szükséges szabványos anyagokat, űrlapokat is raktáron tartja. Ezekon kívül egyes kiadók a saját kiadványaik terjesztését külön terjesztői hálózat létrehozásával igyekeznek elősegíteni, pl. az Akadémiai Kiadó, a Gondolat, a Kossuth, a Közgazdasági és Jogi, a Táncsics, a Zrínyi és a Tankönyvkiadó. A tulajdonképpeni könyvterjesztői szervek mellett részt vesznek a könyveladásban még más érdekelt szervek is. Így pl. az állami áruházak könyvosztályai, a papírboltok, a sport- és játékboltok, az Utasellátó Vállalat, a vetőmagboltok, a fővárosi dohányboltok, a Posta Központi Hírlapiroda stb. Ezek a feladatkörüknek megfelelő kiadványokat az Állami Könyvterjesztő Vállalattól veszik át eladás céljából.³⁹

A könyvesboltok száma 1957-ben összesen 306 volt. Ezek közül a fővárosban működött 113, 464 alkalmazottal, vidéki városokban 108 volt, 324 alkalmazottal és községekben 85 végezte munkáját 154 alkalmazottal. Közülük a két állami könyvkereskedelmi hálózathoz (ÁKV, Magyar Könyv) tartozott 182, földművesszövetkezeti bolt volt 98, nem kereskedelmi szervek irányítása alatt állott 26. Ezen kívül a terjesztésben mintegy 3900 üzemi, hivatali és intézményi, valamint 3500 szövetkezeti és társadalmi falusi bizományos vett részt. A könyvterjesztési hálózat együttes könyveladása

1951-ben:	12,2 millió példány	143 millió Ft értékben
1955-ben:	15,2 „ „	217 „ „ „
1958-ban:	26,6 „ „	381 „ „ „
1959-ben kb.	32,0 „ „	452 „ „ „

A fejenkénti könyvvásárlás tehát 1951-ben megközelítően 15 Ft, 1955-ben 22 Ft volt, ami 1958-ban csaknem 39 Ft-ra, 1959-ben pedig több, mint 45 Ft-ra emelkedett. Nálunk tehát 1959-ben fejenként valamivel több mint 3 kiadványt vásároltak meg, ami világviszonylatban a legmagasabb eredmények közé tartozik. Az 1959-ben eladott kiadványokból 19%-ot a könyvtárak, 81%-ot pedig az egyéni vásárlók vettek meg. Külön ki kell emelni, hogy a könyveladás egészen belül az üzemi dolgozók és a falusi lakosság könyvvásárlása különösen az utóbbi években még fokozottabb ütemben növekedett. Az üzemi dolgozók könyvvásárlása 1953-hoz képest pl. 1958-ban több mint háromszorosára emelkedett. A falusi lakosság pedig könyvvásárlásra 1957-ben mintegy 53 millió, 1958-ban 80 millió, 1959-ben pedig több mint 100 millió Ft-ot fordított, ami az összes könyveladás 17, 21, ill. 22,6%-át teszi ki, vagyis az emelkedés az összérték tekintetében is, viszonylag is igen jelentős.⁴⁰

Az új magyar könyvterjesztés rendszerének fejlődése, és annak számszerű adatai máris kétségtelenül igazolják, hogy a szocialista könyvterjesztés valóban gyökeresen különbözik a kapitalista könyvkereskedelemtől. Világosan mutatja ezt új, megváltozott társadalmi szerepének és jelentőségének egyre tudatosabb felismerése, a feladatok tervszerű kijelölése és elhatárolása,

³⁹ *A könyvterjesztés alapismerteti.* Bp. 1959. 84—90., 173—180. és 234—261. l.

⁴⁰ KÖRÖCZI Béla: *Könyv és televízió.* Élet és Irodalom. 1960. 5. sz. *A kiskereskedelmi hálózat.* Statisztikai Időszaki Közlemények. 19. köt. Bp. 1959. 4., 7., 24—25. l. SZABÓ Endre: *A könyvterjesztés fejlődése.* Statiszt. Szle. 1959. 12. sz.

a szervezet jól tagolt rendszerének kiépítése, a korszerű terjesztési formák és módszerek kialakítása, a hálózat tervszerű kiterjesztése egyes addig teljesen elhanyagolt területekre (üzemek, külvárosok, falvak stb.) és a forgalom ugrás-szerű megnövekedése. A különbség szükségképpen és alapvetően a könyvkultúra társadalmi szerepének és jelentőségének gyökeres megváltozásában leli a magyarázatát. A kapitalista könyvkereskedelemben a kiadvány kizárólag áru, ami az akkori közfelfogás szerint nem, vagy alig különbözik más kereskedelmi árucikkektől. Jelentőségét mindenekelőtt és felett az általa elérhető haszon adja meg. A szocialista könyvterjesztésben viszont a kiadvány nem csupán áru, sőt nem is elsősorban áru, hanem a szocialista művelődés egyik hordozója, a tudatformálás hatékony tényezője s a társadalmilag hasznos és fontos munkák támogatója. Éppen ezért célkitűzéseit, szervezetét és működését nem is elsősorban az adott körülmények között elérhető legmagasabb anyagi haszon, pl. a ponyva és más selejtes kiadványfélék eladásából elérhető bevételi többlet határozza meg, hanem mindenekelőtt és alapvetően a forradalmi átalakulásban kibontakozó szocialista társadalom politikai, kulturális és termelési követelményei szabják meg. Az új magyar könyvterjesztői tevékenység gazdaságosságának feltételeit is ezeknek az alapvető követelményeknek a figyelembevételével kellett kialakítani és biztosítani. Éppen e magasabb követelmények felismerése és szolgálata teszi az új könyvterjesztést a magyar szocialista könyv- és könyvtárkultúra egyik jelentős tényezőjévé.

(Folytatása következik)